

РОЗДІЛ III

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ СИРОВИННИХ РИНКАХ

3.1. Прогнозування розвитку конкурентного середовища на сировинних ринках

Першим практичним кроком у формуванні та науковому обґрунтуванні напрямків регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках має стати прогнозування подальшого розвитку конкурентного середовища даних ринків.

Нинішнє становище, в якому перебувають сільськогосподарські і переробні підприємства галузі АПК України, визначене як кризове. Глибока економічна та соціальна криза супроводжується різким спадом сільськогосподарського виробництва та зниженням ролі взаємовідносин, взаємозв'язків, що були налагоджені за умов перехідної економіки. Ці тенденції набули стабільного характеру та висвітлили основні причини, які викликали кризовий стан аграрного сектора української економіки та переробної сфери зокрема. Найважливіші з цих причин є:

- відсутність цінової та нецінової конкуренції між підприємствами на сировинних ринках України, що спричинено відсутністю належного контролю за цінами;
- недостатній ступінь урегульованості монополізму на регіональних сировинних ринках з боку регіональних відділень Антимонопольного комітету України, обласних і місцевих органів влади;
- надмірний податковий і кредитний тиск на сільськогосподарських товаровиробників;
- низька ефективність конкурентних відносин, що пояснюється високою концентрацією на ринку.

Таким чином, прогнозування подальшого розвитку конкурентного середовища на регіональних ринках повинне враховувати ряд основних ринкових сил і факторів, що визначають діяльність господарюючих на ньому суб'єктів.

Коротку характеристику та доцільність проведення прогнозу для ринку молока як одного зі стратегічних сировинних ринків подано у таблиці 3.1.

Розглядаючи ринок молока для промислової переробки, можна визначити ряд факторів, прогноз із врахуванням яких є найдоцільнішим для даного ринку.

Фактори впливу на формування конкурентного середовища

Фактор впливу	Характеристика	Доцільність прогнозу
Конкуренція між виробниками	Значна конкуренція між виробниками в умовах обмеженої конкуренції між споживачами	Доцільно
Вплив потенційних конкурентів	В даному випадку поява конкурентів серед споживачів, якими є переробні підприємства	Доцільно
Можливості покупців	Можливості переробних підприємств не повністю задоволені, тому мають значний потенціал	Не доцільно
Можливості постачальників	Постачальниками є самі виробники. Посередницька ланка не розвинута, вплив незначний	Не доцільно
Поява товарів-субститутів	Молоко є базовим продуктом, ймовірність заміни – незначна	Не доцільно

1. Ринкові конкуренти: основна частка продукції на даному ринку виробляється в господарствах населення

Число фірм, що конкурують на ринку і потужність: в основному на ринку існує значна кількість рівних за потужністю господарств та одна чи більше сільськогосподарських ферм, що явно переважають за потужністю.

Зміна платоспроможного попиту: платоспроможний попит на товар падає, прогноз несприятливий.

Ступінь стандартизації товару, пропонованого на ринку: фірми-конкуренти спеціалізовані за видами товару. Товар фірми і товари-конкуренти практично взаємозамінні.

Витрати переходу споживача з одного виробника на іншого: витрати пов'язані з переходом до іншого виробника мінімальні, тобто ймовірність відходу клієнтів фірми до конкурентів і навпаки велика.

Бар'єри виходу з ринку (витрати фірми на перепрофілювання): витрати виходу фірми з ринку даного продукту не великі, оскільки основна частина молока для промислової переробки виготовляється у домогосподарствах населення.

Бар'єри проникнення на ринок: початкові витрати для розгортання робіт на ринку даного товару невеликі. Товар на ринку стандартизований.

Привабливість ринку даного продукту: низька рентабельність виробництва робить даний ринок не привабливим для виробників.

2. Вплив потенційних конкурентів

Труднощі входу на галузевий ринок: величина необхідного капіталу для входу на ринок галузі невисока. Ефективний масштаб виробництва може бути досягнутий досить швидко. Фірми галузі неохочі застосовувати агресивні стратегії проти “новачків” і не координують свою діяльність у рамках галузі для відображення експансії в галузь.

Галузеві переваги: підприємства галузі не володіють перед новими конкурентами значними перевагами, зв'язаними з доступом до джерел сировини, патентами і “ноу-хау”, основним капіталом, зручними місцями розташування підприємства і т.д.

3. Вплив покупців

Статус покупців: покупців у галузі небагато. В основному – це великі молокопереробні підприємства, що купують товар великими партіями. Обсяг їхнього споживання складає значний відсоток від усіх продажів у галузі.

Значимість товару для покупця: продукція окремого виробника молокосировини не є важливою складовою в номенклатурі закупівель покупця.

Стандартизація товару: товар стандартизований (низький ступінь диференціювання). Вартість переходу покупців до нового продавця незначна.

4. Вплив постачальників

Оскільки ринок молока для промислової переробки є сировинним ринком, ланка постачальників вданому випадку відіграє незначну роль, так як виробники самі є постачальниками молокосировини для переробних підприємств.

5. Вплив товарів-субститутів

Молоко є стратегічним продуктом і замінників не передбачає. Однак, щодо якості можуть конкурувати між собою продукція молочних ферм та молоко, що виготовляється господарствами населення і вважається дещо нижчої якості. Підтримка не-

обхідної якості вимагає витрат більш високих, чим для товаро-замінника.

Основними факторами, що можуть вплинути на подальшу ситуацію на ринку, можна визначити можливості існуючих конкурентів, якими є виробники молокосиrowини та можливість появи потенційних конкурентів. Таким чином, на першому етапі слід провести прогнозування зміни в обсягах та структурі пропозиції, що для ринку молока для промислової переробки прямо залежить від трьох основних факторів: обсягів виробленого молока; чисельності дійного стада; ціни на молоко-сиrowину.

Аналізуючи дані про виробництво молока та чисельності молочного стада за 2001-2006 роки, слід зазначити, що протягом усього дослідного періоду складалась стабільна тенденція до скорочення поголів'я корів як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення (додаток Ж). Виключення становив лише 2002 рік, коли спостерігалось незначне підвищення дійного стада у населення. Особливий спад спостерігається у 2004 році, коли чисельність поголів'я корів зменшилось у сільськогосподарських підприємствах на 8,98%, а у господарствах населення аж на 70,3% і це за ситуації, коли 82% усього зданого на промислову переробку молока надійшло саме від населення.

Виробництво молока в цілому по країні за 2003 рік скоротилося на 3,4% в порівнянні з аналогічним періодом 2002 роки — до 13,66 млн тонн (дані додатку З). При цьому в господарствах населення виробництво зросло на 2,9% (10,98 млн тонн), тоді як в сільгоспідприємствах скоротилося на 22,8% до 2,68 млн тонн (спад виробництва молока у суспільному секторі в 2002 році в порівнянні з 2001 склав 4,5%).

На початок 2007 року загальне поголів'я корів в Україні становило 3,41 млн голів, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах 0,76 млн голів, а в господарствах населення — 2,65 млн голів. В порівнянні з 1 січня 2006 року зафіксоване скорочення їх чисельності на 6,2% (або на 22,47 тис. голів), але більш високими темпами в аграрних підприємствах — на 12% (на 0,10 млн голів). Скорочення загальної кількості голів спостерігається у всіх регіонах України.

Загальне виробництво молока в 2006 році, в порівнянні з 2005 роком, скоротилось на 3,2% і склало 13,3 млн тон. Сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 2,5 млн тон молока (на 3,2% менше), господарствами населення – 10,8 млн тон (на 2,9% менше в порівнянні з 2005 роком).

Основні тенденції розвитку ринку молока для промислової переробки свідчать про те, що однією з основних причин складних сировинних проблем у молокопереробників є різке скорочення пропозиції молока в суспільному секторі, що в свою чергу є наслідком впливу сезонних чинників і скорочення поголів'я молочного стада, що продовжується, особливо в сільгосппідприємствах суспільного сектора через постійне зростання цін на корм для тварин.

Важливу роль у процесі прогнозування складає формування прогнозних показників на основі сучасного аналізу стану ринку. Пропонуємо для визначення можливих обсягів пропозиції молока, чисельності поголів'я та середнього рівня цін на молоко скористатись кількома методами.

Перший метод. Полягає у визначенні відносних ланцюгових відхилень показників (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Поточний стан і перспективи розвитку ринку молока для промислової переробки

Роки	Поголів'я корів, тис. голів	Виробництво молока, тис. тонн	Середній рі- вень цін, грн/т
2001	4918,1	13444,2	603,7
2002	4715,6	14142,4	541
2003	4329,9	13661,4	696,9
2004	3926,0	13709,5	835,3
2005	3635,1	13802,5	1126,9
2006	3410,4	13269,8	1070,2

Продовж. табл. 3.2

Роки	Поголів'я корів, тис. голів	Виробництво молока, тис. тонн	Середній рі- вень ціи, грн/т
Зміни до попереднього року, %			
2002 до 2001	95,9	105,2	89,61
2003 до 2002	91,8	96,6	128,82
2004 до 2003	90,7	100,4	119,86
2005 до 2004	92,6	100,7	134,91
2006 до 2005	93,8	96,1	94,97
середнє від- хилення	93,0	99,8	113,63
Прогноз на 2007-2008 роки			
2007	3170,2	13242,3	1216,11
2008	2946,9	13214,8	1381,92

Протягом досліджуваного періоду кількість корів стабільно знижувалась на 4,1 – 8,2%, в той час як кількість виробленого молока коливалась в межах +5,2% – -5,9%. На основі отриманих результатів нами був розрахований показник середнього відхилення, який становить 93% та 99,8% для поголів'я корів та виробництва молока відповідно. Дані показники свідчать, що чисельність дійного стада протягом дослідного періоду зменшувалась в середньому на 3%, тоді як обсяг надоїв лишався майже незмінним (зменшення становить в середньому 0,2%). При умові, що ринок молока для промислової переробки на наступні два роки не зазнає значних змін, тобто не відбудеться різких зрушень ні в позитивному, а ні в негативному напрямку, то слід припустити, що дослідні показники на наступні два роки можна розрахувати за формулою:

$$Q_i = \bar{k} * Q_{i-1}, \quad (3.1)$$

де \bar{k} - коефіцієнт середнього ланцюгового відхилення;
 Q_i – показник і-того року.

З отриманих результатів можна передбачити продовження встановленої тенденції поступового зниження як дійного стада, так і відповідно, обсягу потенційної пропозиції молока для промислової переробки до рівня 13242,3 тис. тонн у 2007 році та 13214,8 тис. тонн у 2008 році. Якщо ж взяти за основу середній рівень росту цін, то прогнозна ціна на 2007 рік становитиме 1216,11 грн/т., а у 2008 рік 1381,92 грн/т.

Другий метод. Полягає у застосуванні рівнянь лінійної регресії та індексу кореляції з метою згладжування коливань показників за дослідний період та визначенням прогнозних показників методом екстраполяції отриманої, таким чином, тенденції.

Індекс кореляції (R^2) змінюється в межах від 0 до 1. Чим ближче значення R до 0, тим ближче спостережуване значення до лінії регресії. Індеси кореляції для виробництва молока та чисельності поголів'я корів, становлять відповідно 0,1071 та 0,9903 свідчать, що тіснота зв'язку дослідних показників і з часовим показником біль тісний у другому випадку, тобто зміни чисельності корів мають більш стабільну тенденцію.

Побудований лінійний тренд виробництва молока і чисельності поголів'я корів (додаток 3, таблиця 1) дає змогу встановити чіткі математичні залежності майбутнього прогнозу.

Виходячи з вище сказаного приймаємо за доцільне за прогнозний показник взяти саме чисельність поголів'я. Для цього, щоб розрахувати прогнозне значення на 2007 рік у рівнянні відповідного тренду приймаємо $x=7$. Таким чином:

$$Y = -319,54 * X + 5274,2;$$

$$Y = -319,54 * 7 + 5274,2;$$

$$Y = 3037,42.$$

$$Y = -319,54 * X + 5274,2;$$

$$Y = -319,54 * 8 + 5274,2;$$

$$Y = 2717,88.$$

Отже, прогнозована кількість корів у 2007 році становитиме 3037,42 тис. голів, а у 2008 році 2717,88 тис. голів.

На другому етапі прогнозу вважаємо за доцільне побудувати графік залежності обсягу виготовленого молока від зміни чисельності поголів'я (додаток К, табл. 2).

Як свідчить коефіцієнт кореляції $R^2=0,1183$ залежність кількості виготовленого в країні молока від чисельності поголів'я є досить низькою що можна пояснити підвищення продуктивності дійного стада, але при стабільній тенденції до зменшення його

чисельності даний факт не може не вплинути на обсяги виробництва молока в майбутньому. На цій основі вважаємо за потрібне для прогнозу обсягу молока на 2007-2008 роки використати рівняння згладжувальної лінії лінійного тренда для кривої, що відображає залежність обсягу молока по чисельності поголів'я корів.

Таким чином, щоб спрогнозувати обсяг виробництва молока на 2007 рік у рівнянні тренду приймаємо за X розрахований нами прогнозований показник чисельності корів.

$$Y=0,1724*X+12955;$$

$$Y=0,1724*3037,42+12955;$$

$$Y=13478,65.$$

$$Y=0,1724*X+12955;$$

$$Y=0,1724*2717,88+12955;$$

$$Y=13423,56.$$

Прогнозована кількість молока у 2007 та 2008 роках становитиме 1378,65 тис. тон. та 13423,56 тис. тон відповідно.

Третій метод. Значний вплив на величину дійного стада через показник рентабельності виробництва, здійснює такий фактор, як закупівельна ціна на молоко.

У встановлених середніх цінах на молоко протягом дослідного періоду не було відмічено однозначної тенденції – спостерігалось як підвищення, так незначне їх зменшення, що відбулось зокрема у 2006 році (див. табл. 3.3). Найбільший ріст цін було зафіксовано у 2005 році 35% (або 291,6 грн/т), найбільше зниження цін відбулось у 2002 році – 10% від рівня цін попереднього року (або 62,7 грн/т). Слід відмітити, що зменшення цін у 2006 році було пов'язане із введенням заборони експорту української молочної продукції на територію Росії, внаслідок чого вітчизняні ринки виявились перенасичені.

Якщо за основу взяти залежність чисельності голів дійного стада від ціни на молоко, отримаємо ще одне кореляційне рівняння (додаток Л). Первинним фактором в даному випадку є ціна, оскільки саме ріст ціни на молоко є визначним стимулом для збільшення поголів'я як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення, і навпаки падіння цін безперечно спричинить зменшення поголів'я. І як свідчить показник $R^2=0,8961$ зв'язок між цими двома факторами є досить тісний (рис. 3.1).

Таблиця 3.3

Характеристика динаміки середнього рівня цін на молоко в Україні

Роки	Середній рівень цін, грн/т	Відхилення відносно попереднього року, %	Ланцюговий темп приросту, %
2000	536,4	x	x
2001	603,7	112,55	13
2002	541	89,61	-10
2003	696,9	128,82	29
2004	835,3	119,86	20
2005	1126,9	134,91	35
2006	1070,2	94,97	-5

Отже, на першому етапі вважаємо за доцільне розрахувати прогнозний рівень цін на 2007-2008 роки.

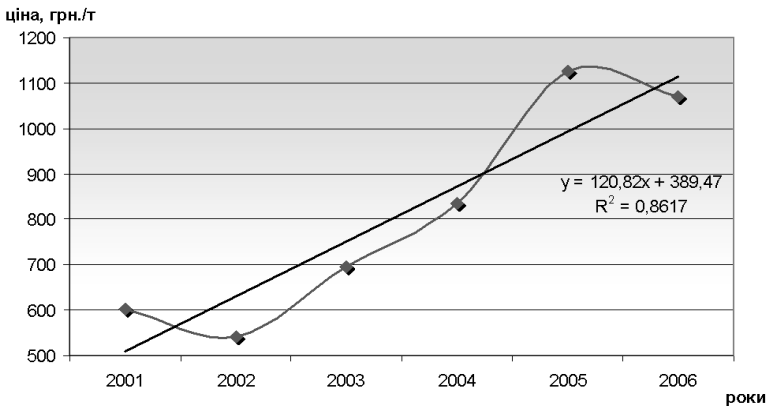

Рис. 3.1. Динаміка зміни середньої закупівельної ціни на молоко

Ціни, що встановлювались протягом дослідного періоду мали досить стабільну тенденцію до зростання, про що також свідчить показник $R^2=0,8961$.

Таким чином, використовуючи рівняння лінійного тренду, визначаємо прогнозний рівень цін на 2007–2008 роки:

На 2007 рік:
 $Y = 120,82 * X + 389,47$;
 $Y = 120,82 * 7 + 389,47$;
 $Y = 1235,21$ (грн/т).

На 2008 рік:
 $Y = 120,82 * X + 389,47$;
 $Y = 120,82 * 8 + 389,47$;
 $Y = 1356,03$ (грн/т).

Виходячи із прогнозного рівня цін визначимо чисельність поголів'я, скориставшись рівнянням лінійної регресії, що відображає залежність кількості корів від ціни на молоко:

На 2007 рік:
 $Y = -2,3354 * X + 6052,9$;
 $Y = -2,3354 * 7 + 6052,9$;
 $Y = 3168,19$ (тис. голів).

На 2008 рік:
 $Y = -2,3354 * X + 6052,9$;
 $Y = -2,3354 * 8 + 6052,9$;
 $Y = 2886,03$ (тис. голів).

Кількість молока, виходячи з отриманих даних та залежності обсягу виробництва від кількості корів, становитиме:

На 2007 рік:
 $Y = 0,1724 * X + 12955$;
 $Y = 0,1724 * 3168,19 + 12955$;
 $Y = 13501,2$ (тис. т).

На 2008 рік:
 $Y = 0,1724 * X + 12955$;
 $Y = 0,1724 * 2886,03 + 12955$;
 $Y = 13452,6$ (тис. т).

Прогнозні показники чисельності поголів'я корів, обсягу виробництва молока та рівня цін на 2007-2008 роки, отримані шляхом визначення середнього відхилення значення показника до попереднього року та із застосуванням рівняння лінійної регресії, де у якості первинного прогнозного показника за першим методом береться чисельність поголів'я корів, за другим методом як первинний прогнозний фактор взято ціна на молоко. Отримані в результаті проведених розрахунків дані зведені у табл. 3.4.

З наведених результатів найбільш позитивним прогноз являється за третім методом, коли як первинний фактор було вибрано ціну на молоко-сировину. Отже, в результаті складання прогнозу за усіма методами передбачається подальше скорочення поголів'я корів. Згідно першого методу скорочення чисельності поголів'я у 2007 році складе лише 240,2 тис. голів, у 2008 році 223,3 тис. голів. Майже на такому ж рівні знаходяться прогнозні показники, розраховані третім методом, за яким як первинний фактор взято ціну – скорочення становить 242,21 тис. голів та 282,16 тис. голів у 2007 та 2008 роках відповідно.

Таблиця 3.4

**Прогнозні показники розвитку ринку молока
на 2007-2008 роки**

Роки	На основі середнього відхилення			Первинний фактор: чисельність корів		Первинний фактор: ціна на молоко		
	Поголів'я корів, тис. голів	Виробництво молока, тис. т	Середній рівень цін, грн/т	Поголів'я корів, тис. голів	Виробництво молока, тис. т	Ціна на молоко	Поголів'я корів, тис. голів	Виробництво молока, тис. т
2007	3170,2	13242,3	1216,11	3037,42	13478,65	1235,21	3168,19	13501,2
2007 до 2006 року, %	-7,0	-0,2	13,63	-10,9	1,6	15,4	-7,1	1,7
2008	2946,9	13214,8	1381,92	2717,88	13423,56	1356,03	2886,03	13452,6
2008 до 2007 року, %	-7,0	-0,2	13,6	-10,5	-0,4	9,8	-8,9	-0,4

Найбільш негативним є прогнозні показники, отримані другим методом в якому зменшення складе близько у 2007 році 373 тис. голів. та 319,54 тис. голів у 2008 році. Що стосується обсягу виробництва молока, то у 2007 році лише за першим методом прогнозується незначне скорочення, що становитиме 02,% (або 27,5 тис.тонн). За двома іншими методами прогнозується збільшення даного показника на 1,6-1,7% (або 208,85 – 231,4 тис. тонн відносно 2006 року). Дана тенденція можлива лише за умови збереження росту продуктивності дійного стада, основним стимулом для чого може послугувати прогнозоване збільшення цін на 15,4% (або на 165 грн за тонну). Разом з тим, якщо не прийняти термінових заходів для запобігання подальшого скорочення чисельності дійного стада навіть за умови збільшення його продуктивності та росту цін у 2008 році неминуче призведе до зменшення обсягу виробництва молока.

Таким чином, при визначенні прогнозованого обсягу виробництва молока за третім методом було враховано максимальну кількість факторів впливу, зокрема, враховані минулі тенденції, що склалися протягом дослідного періоду, вплив ціни та чисельності дійного стада, на основі проведених розрахунків та детального аналізу отриманих прогнозних показників вважаємо, що найбільш коректним є третій метод.

На ринку молока України у 2007-2008 роках і складеться наступна ситуація: збережеться тенденція до незначного скорочення виробництва молока всіма категоріями господарств. Відбудеться скорочення особистих підсобних господарствах населення, а виробництво в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності молока навпаки зросте; так як у 2005 році поголів'я молочного стада скоротилось на 7,4%, а у 2006 році порівняно з попереднім на 6,2%, прогнозується, що на 2007-2008 роках поголів'я корів в усіх категоріях господарств скоротиться в середньому за рік на 7-11 %.

Вирішенням цієї проблеми повинні зайнятися як держава (веденням регуляторної політики на молочному ринку та сприянням ефективному використанню регіонального потенціалу виробниками та переробними підприємствами, що можливо реалізувати через створення регіональних кластерів), так і окремі підприємства (як виробники, так і переробники, спрямовуючи свої зусилля на пошук взаємовигідних шляхів розвитку).

Необхідним кроком на шляху до вирішення проблем молочного сектору є розробка стратегії розвитку аграрно-продовольчої сфери, що дозволить відкрити можливості планування і регулювання його розвитку на засадах співпраці виробників та переробних підприємств, включаючи систему сфери державного та інституційного регулювання ефективних конкурентних відносин. Розробка стратегії розвитку молочної сфери сільського господарства на основі визначення та реалізації комплексу заходів як на державному, так і на інституційному рівні дасть розширені можливості в напрямку:

- створення умов для підвищення можливостей подальшого розвитку молочної сфери;
- вибору та обґрунтування пріоритетів розвитку АПК в цілому і молочної промисловості зокрема;

- формування ефективної регіональної політики розвитку сільського господарства;
- посилення інформаційно-наукового забезпечення галузі;
- створення умов розвитку ефективної конкуренції на регіональних сировинних ринках сільгосппродукції та підвищення ефективності дії механізму регулювання конкурентних відносин.

Отримані прогнозні значення розвитку ринку молока є підставою для розробки заходів з підвищення ефективності конкурентних відносин не лише на національному рівні, а й на рівні окремо взятого регіону з удосконаленням основ розвитку конкурентних відносин – інституційної та державної сфери їх регулювання.

3.2. Стратегія розвитку інституційної сфери регулювання конкурентних відносин

Економічні зміни, що відбулися в нашій країні останніми роками, зокрема загострення конкурентної боротьби на вітчизняних ринках, мали суттєвий вплив на умови і принципи функціонування підприємств і організацій сільського господарства. Проведений нами аналіз ринкової ситуації показав, що конкурентні відносини існують, та державі так і не вдалось забезпечити умов для досягнення добросовісної конкуренції. У ситуації, що склалась, на нашу думку, доцільним буде впровадження наступної системи заходів щодо вдосконалення регулювання конкурентних відносин (рис. 3.2).

Напрямки удосконалення механізму регулювання конкурентних відносин на ринку молока для промислової переробки, на нашу думку, повинні включати дві основних складові: інституційну та державну.

Вдосконалення інституційної сфери регулювання конкурентних відносин в свою чергу містить дві групи: до першої групи слід віднести заходи, що необхідно реалізовувати на рівні підприємств: поліпшення якості продукції; удосконалення цінової політики; оптимізація витрат виробництва; розширення каналів збуту продукції.

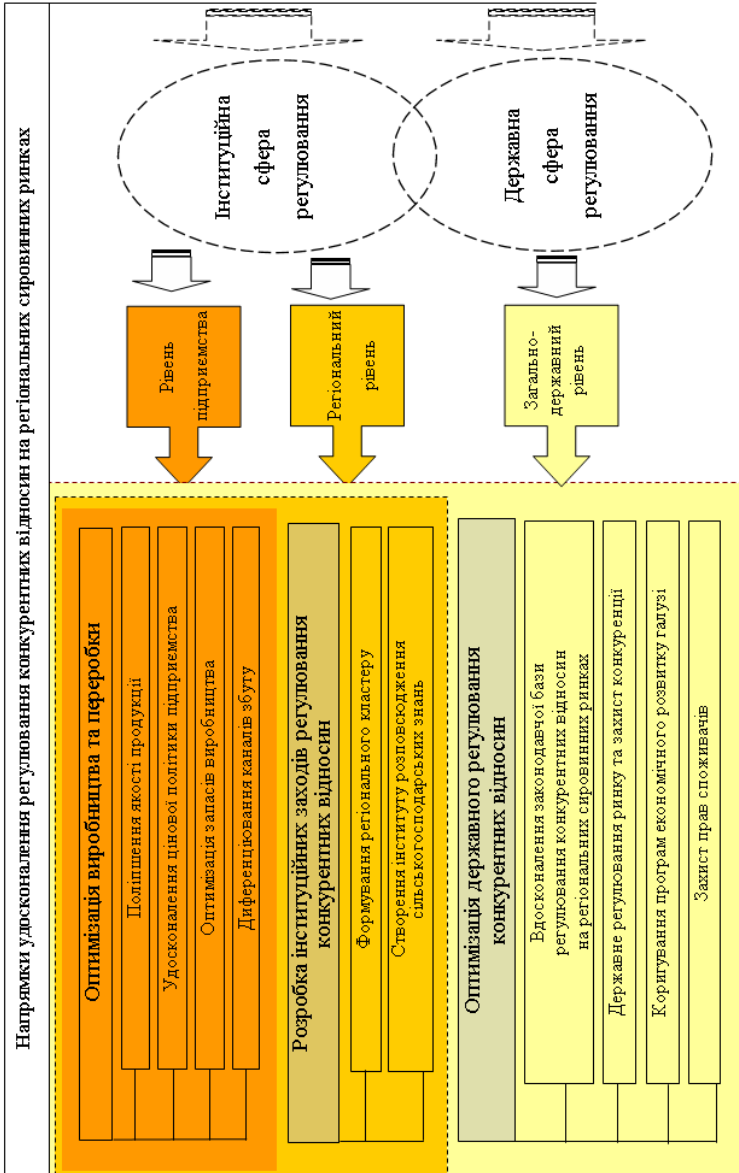

Рис. 3.2. Складові системи удосконалення регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках

Друга група заходів, що діють на регіональному рівні та передбачають:

- формування молочних кластерів;
- вдосконалення діяльності інституту розповсюдження сільськогосподарських знань;
- поліпшення інформатизації суб'єктів регіонального ринку;
- вдосконалення інфраструктури ринку збуту.

Вдосконалення державної сфери регулювання конкурентних відносин включає заходи, що діють на загальнодержавному рівні. До них в першу чергу слід віднести:

- вдосконалення законодавства як конкурентного, так і такого, що безпосередньо стосується ринку молока для промислової переробки;
- коригування програм економічного розвитку галузі;
- здійснення постійного моніторингу ринку з метою здійснення дієвого державного регулювання та захисту конкуренції;
- проведення заходів, спрямованих на захист прав споживачів.

Необхідність розвитку інституційної сфери регулювання конкуренції зумовлена складними проблемами і негативними процесами у сфері виробництва та переробки молока, які стримують розвиток молочної промисловості, що стає все більш неспроможною забезпечити зростаючий за обсягами та якістю попит на молочну продукцію. Переробка молока та виробництво знаходиться в єдиній функціональній системі, у зв'язку з тим, негативні тенденції спостерігаються на усіх підприємствах молочної промисловості. Серед основних проблем на рівні підприємств можна назвати такі:

- низький рівень технологічного оснащення, застаріле обладнання;
- незадовільна якість кінцевої продукції підприємств молочної промисловості через низьку якість сировини;
- низький рівень забезпеченості сировиною та завантаженої потужностей;
- загострення конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями, які випуска-

ють молочну продукцію під відомими товарними марками [36, с. 67-72];

— недостатня ефективність механізму регулювання конкурентних відносин, що стримує надання інвестицій на розвиток молочної промисловості;

— низький рівень дієвості державних і галузевих програм.

Прискорення вирішення цих проблем має виключно важливе значення не тільки для молочної галузі, але й для держави в цілому, у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Все це визначає необхідність здійснення комплексу організаційно-правових, економічних і техніко-технологічних заходів, розрахованих як на близьку, так і на довгострокову перспективу, які б забезпечували розвиток молочної промисловості у тісному поєднанні з процесами, що відбуваються у світовій та вітчизняній економіці, сприяли розвитку ринків молока для промислової переробки та формування ефективної конкуренції на них.

Відтак розвиток інституційної сфери механізму регулювання конкурентних відносин повинен мати на меті:

— якісне поліпшення та забезпечення населення продукцією молочної промисловості;

— наближення до міжнародних стандартів, технічних, техніко-експлуатаційних та екологічних вимог у молочної сфері;

— вдосконалення державної політики щодо регулювання цін на молоко-сировину;

— підвищення ефективності діяльності підприємств молочної промисловості шляхом оптимізації витрат виробництва та переробки;

— вдосконалення організації прийому молочної сировини та розширення шляхів збуту молочної продукції.

Поліпшення якості продукції та оснащення виробництва є одним з визначних напрямів щодо вдосконалення конкурентних позицій вітчизняних підприємств.

Розглядаючи ринок молока слід відмітити, що дана продукція знаходить великий попит серед населення та молокопереробних підприємств, проте, навіть за достатньо високого попиту на цей товар, як ніколи раніше гостро постає питання забезпечення і підвищення його якості. Підприємства, знаходячись в умовах жорсткої ринкової конкуренції, прагнуть випускати про-

дукцію вищої якості і тривалого терміну зберігання, що для виробника так і для переробника є засобом отримання високого фінансового прибутку.

Загалом слід зазначити, що якість продукції молокопереробних підприємств залежить у першу чергу від:

— якості молочної сировини, що визначається за показниками щільності та жирності молока, вмісту бактерій (залежить від якості кормів, селекційної роботи, транспортування молока до молокопереробних підприємств);

— якості виробничого процесу на переробних підприємствах (матеріально-технічне забезпечення, стан виробничих фондів, впровадження нових технологій) [90, с. 46-50].

Вітчизняні молокопереробні підприємства за сучасних умов значно знизили вимоги до якості молока, так як основна частина даної сировини виробляється в господарствах населення, що вкрай знижує можливість проведення контролю за дотриманням норм утримання тварин, збору та транспортування молока. Негативним фактором, що впливає на якість молока є відсутність спеціального устаткування для його очищення і охолодження.

Відповідно, ця проблема набуває великого значення, адже виробити високоякісні молочні продукти з молочної сировини низької якості неможливо. Підприємства молочної промисловості не в змозі виробляти та пропонувати на світовий ринок конкурентоспроможну продукцію, тоді як вступ України до Світової організації торгівлі призведе до загострення конкуренції з боку закордонних товаровиробників та верховенство міжнародних стандартів. Таким чином, першочерговими заходами щодо виправлення даної ситуації мають бути приведення у вітчизняних ДСТУ у відповідність до міжнародних стандартів та забезпечення виробництва молока з їх дотриманням.

Камілова С.Р. зазначає, що міжнародні стандарти якості висувають все більш жорсткіші вимоги до молокопереробних підприємств, що в свою чергу має вплив і на діяльність виробників молоко-сировини. Зокрема, для того, щоб переробник міг експортувати молочну продукцію до іншої країни, він має підтвердити, що сировина, з якої виготовлена продукція, відповідає прийнятим міжнародним стандартам якості [46, с. 120-123].

Якість молока в Україні, яке надходить на молокопереробні підприємства, оцінюється відповідно до стандартів ДСТУ 13264-70 та ДСТУ 13264-88, вимоги згідно яких щодо якості молока дещо нижчі європейських. Зокрема, це стосується показників бактеріального обсіменіння та вмісту соматичних клітин. Щодо ДСТУ 13264-88, слід відмітити, що через відсутність необхідного метрологічного обладнання та слабкою матеріально-технічною базою існують значні труднощі із його впровадженням [4, с. 101-106].

З метою приведення у відповідність та наближення до міжнародних вимог українських стандартів з 1 липня 2002 року введено в дію новий Державний стандарт (ДСТУ 3662-97) “Молоко коров’яче незбиране. Вимоги при закупівлі”, у якому вказані нові вимоги щодо якості молока. Положеннями стандарту виділяється три сорти молока при закупівлі: вищий, перший і другий. Якість розрізняється за показниками густини молока, кислотності, загального бактеріального обсіменіння, вмісту соматичних клітин, чистоти і вмісту жиру та білка, що повинні бути у співвідношенні 40:60. Молоко повинно бути отримане від здорових корів, профільтрованим і охолодженим [87].

Разом з тим, деякі розбіжності новоприйнятого українського стандарту з відповідними вимогами щодо якості молока у Європейському союзі все ж таки існує, зокрема, все ще занижені вимоги щодо вмісту бактерій, допустимих у молоці вищого сорту. Так згідно нового вітчизняного стандарту допустимою межею для молока вищого сорту є 300 тис. одиниць на 1 куб. см, що у Європейському законодавстві відповідає лише II сорту молока. Для вищого сорту у вимогах Європейського союзу передбачена концентрація бактерій повинна бути не більше 100 тис., що в три рази менше [50, с. 14-16]. Таким чином, навіть за умови дотримання вимог нового стандарту вітчизняними виробниками молочної сировини, якість молока все ж не досягатиме належного рівня для створення достойної конкуренції світовим фірмам, для чого ще необхідно докласти значних зусиль.

Так, робляться певні кроки з метою стимулювання виробництва молочної сировини відповідної високої якості з боку переробних підприємств, зокрема, ними розробляються додатки до договорів постачання, в яких обумовлюються частина показни-

ків щодо якості, решта частина показників мусить відповідати вимогам діючих ДСТУ.

Прийняття нового стандарту є важливим кроком у розвитку молочної сфери, однак він є лише зібранням показників та критеріїв визначення якості молока, і сам собою неспроможний забезпечити належного виробництва без ефективних методів стимулювання дотримання перерахованих у ньому вимог. Основним у вирішенні даного питання можуть стати економічні заходи, зокрема, встановлення більш високих цін на молоко вищої якості. Міністерством аграрної політики України у співпраці з Інститутом аграрної економіки УААН було розроблено галузеві рекомендації “Порядок оплати за молоко залежно від гатунку, вмісту жиру та білка відповідно до вимог ДСТУ 3662-97”, які передбачають встановлення ціни на молоко для переробки, що виготовлене сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності та господарствами населення та здане переробним підприємствам, залежно від основних показників якості, що вказані у відповідному ДСТУ. Даними критеріями є сорт молока, рівень білку та жиру у ньому. Основною метою прийняття даних рекомендацій було стимулювання виробників молока здавати високоякісну продукцію, відповідно до чого передбачено, що ціна на молоко для промислової переробки, може коливатись залежно від якісних показників в межах 10% і більше, в результаті чого господарства отримують можливість мобілізувати додаткові кошти на розвиток виробництва.

Введення в дію та забезпечення дотримання вимог відповідно до нового стандарту сприятиме підвищенню якості молока та продукції його переробки, зростанню зацікавленості товаровиробників у виготовленні високоякісної молочної продукції, оскільки збільшені витрати на виробництво молока вищого гатунку будуть компенсуватись більшими закупівельними цінами.

Як аргумент на користь застосування даного методу можна навести успішний досвід зарубіжних країн. Зокрема у Данії молоко розподіляють на чотири класи: екстра, 1 клас, 2-й і 3-й клас. Задля симулювання якісного виробництва застосовують схожий метод – ціна на молоко залежить не лише від гатунку, але і від тривалості його постачання – чим нижча якість і чим довший термін протягом якого здається молоко низької якості – тим мен-

шою є ціна. Якщо виробник постачає молоко 3 класу більше тижня, то його ціна за 1 кг зменшується на 0,15 Дк. На третій тиждень ціна впаде вже на 0,30 Дк, на четвертий – на 0,60 Дк, протягом подальшого періоду – на 1,20 Дк. Щоб ціна знову зросла слід здавати молоко 2-го класу не менше тижня. Зекономлені протягом року кошти за рахунок утримання з виплати використовуються як додаткові надбавки виробникам високоякісного молока, на консультаційні послуги з питань утримання тварин, заготівлі молока, лабораторні аналізи [4, с. 101-106].

Однак основною проблемою у дотриманні встановлених ДСТУ та нормативів лишається необхідність оновлення та модернізації доїльного і охолоджувального устаткування, без чого підприємство не має можливості виробляти молоко, що відповідало б сучасним вимогам за якістю і тим самим знижує свій шанс на отримання максимальної виручки від реалізації виробленої продукції.

Склалась ситуація за якої переважна більшість господарств немає необхідного обладнання для зберігання і переробки молока, наявна матеріально-технічна база на фермах значно застаріла, користуючись цим переробні підприємства намагаються знизити ціну посилаючись на невисоку якість. Таким чином, придбати нове сільськогосподарські товаровиробники не мають можливості через складний фінансовий стан, закупівельні ціни не спроможні відшкодувати витрати виробництва молока і забезпечити необхідну норму прибутку для розширеного відтворення галузі [132, с. 170].

Поряд із вирішенням проблеми, щодо оновлення матеріально-технічної бази необхідним кроком для забезпечення ефективного функціонування ринку молока для промислової переробки та встановлення оптимальних цін є впровадження контролю за виробництвом молока на сільськогосподарських підприємствах.

Таким чином, виробництво молока та продуктів його переробки гарантованої якості можливо за умови застосування комплексного підходу до вдосконалення молочної галузі, оскільки існує цілий ряд факторів, від впливу яких залежать критерії та показники якості молока, передбачені стандартами. Серед них слід виділити умови утримання й догляду за тваринами, селекційну роботу, санітарно-гігієнічні умови доїння, збору, збері-

гання і транспортування молока, його своєчасну та якісну первинну обробку. Забезпечення ефективності молочного виробництва можна досягнути в результаті застосування комплексу економічних та організаційно-технічних заходів:

- приведення у відповідність вітчизняного виробництва молока для промислової переробки до європейських стандартів;
- фінансове та економічне стимулювання виробництва молока високої якості;
- оновлення та модернізація обладнання для виробництва молока та його переробки;
- підвищення якості селекційної роботи;
- ефективне державне регулювання та підтримка вітчизняного виробника.

Досягнути підвищення якості вітчизняного молока для промислової переробки можна на основі впровадження прогресивної технології, професійної підготовки персоналу за умов використання зарубіжного і вітчизняного досвіду, що сприятиме підвищенню рентабельності виробництва молока, інвестиційної привабливості галузі і позитивно вплине на якість молочної продукції, забезпечить її конкурентоспроможність на регіональному і зовнішньому ринку.

Ще однією складовою ефективного функціонування ринку молока поряд із забезпеченням належної якості продукції є вдосконалення цінової політики підприємств галузі.

В умовах конкурентної боротьби, що притаманна ринковому типу економіки, підприємства змушені шукати шляхи, які забезпечать прибутковість їх діяльності. Першочергового розв'язання при цьому потребує проблема формування цін, а цінова політика підприємства стає невід'ємною частиною вдалого позиціонування товару на обраному ринку та важливим елементом стратегії щодо вдосконалення інституційної сфери механізму регулювання конкурентних відносин.

Розглядаючи ринок молока для промислової переробки слід відмітити дещо різні підходи до питання ціноутворення переробними підприємствами та виробниками молока, вирішенням якого в обох випадках є встановлення ціни, що задовольняла і виробників і споживачів даної сировини, якими на ринку молока для промислової переробки виступають молокопереробні підп-

риємства, яка б надавала змогу не лише покривати витрати виробництва, але і можливість оновлення технічної бази та розширеного відтворення, разом з тим, не впливаючи на обсяги реалізації продуктів переробки.

Основними виробниками на рину молока для промислової переробки є господарства населення і лиш незначну частину складають сільськогосподарські підприємства, які не в змозі протистояти тому рівню цін, що встановлюють молокопереробні підприємства. Користуючись монопольним становищем переробні підприємства всіляко намагаються знизити ціну, таким чином, склалась ситуація за якої ринок сам не в змозі вирішити назрілу проблему і втручання держави та здійснення дієвої політики щодо врегулювання цін є необхідним. Певні кроки, в даному напрямку були зроблені, у 2006 році був прийнятий Закон України “Про встановлення мінімальних закупівельних цін на молоко на 2006 рік”, однак суттєвих позитивних зрушень це не спричинило. На нашу думку, перш за все через його несвоєчасність – оскільки прийнятий він був у липні 2006 року, таким чином, фактично строк дії Закону був обмежений 6 місяцями, крім того урядові так і не вдалось забезпечити його дієвість через відсутність належного контролю щодо його виконання.

Поряд з державним регулюванням вирішення питань ціноутворення слід здійснювати і на рівні підприємств. Значної ваги в сучасних умовах ринку для ведення ефективної діяльності молокопереробних підприємств набуває розробка продуктово-маркетингової програми, що дозволяє оптимально використовувати виробничі можливості у відповідності до потреб ринку, встановити продуктивний профіль підприємства.

Основою процесу визначення цін та формування маркетингової стратегії є проведення підприємством постійного аналізу зовнішнього середовища, точного обліку частки змінних витрат у собівартості продукції та проведення гнучкої цінової політики. Вдало розроблена маркетингова стратегія дозволить вчасно коригувати асортимент, спрямовуючи зусилля на виробництво найбільш прибуткових видів продукції, що забезпечить досягнення необхідного рівня доходів за рахунок збільшення об'ємів збуту та впевнених позицій на ринку.

На нашу думку, можна виділити ряд основних факторів, які слід враховувати при встановленні ціни (рис. 3.3): загальна сума витрат на виробництво та реалізацію продукції; реакція споживача на ціну та ступінь еластичності попиту; значимість клієнта для підприємства; можлива реакція та сила впливу конкурентів на ціну; можливі форми оплати; обсяги закупівлі.

Слід зауважити, що на формування ціни суттєвий вплив мають чинники такі, як споживчі переваги, життєвий цикл товару, можливість та бажання покупців платити за сервіс та інші додаткові характеристики продукції.

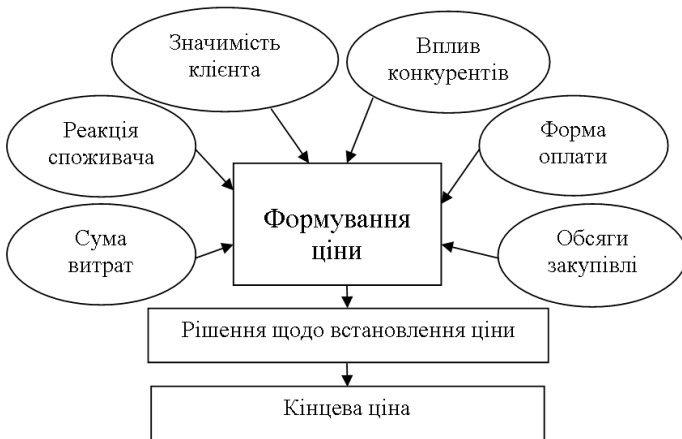

Рис. 3.3. Фактори встановлення ціни на продукцію

При веденні ефективної цінової політики обов'язковим є проведення сегментації ринку з метою визначення цільового споживача та відповідної диференціації продукції на товарні групи. Дані заходи дають можливість виявити не використані резерви виробництва та оптимізувати завантаження потужностей та розподіл сировини. Визначивши товари, що дають найбільшу рентабельність слід сконцентрувати виробництво саме на них, тоді як усі інші вироблялися б по мірі можливості, для забезпечення широкого асортименту. Таким чином, асортиментна політика повинна враховувати рентабельність продукту, потре-

би ринку, широкий вибір, загалом ринкову кон'юнктуру та сезонні коливання.

Підсумовуючи вищесказане, серед основних напрямів вдосконалення цінової політики слід відмітити:

- проведення аналізу конкурентного ринкового середовища;
- розробка відповідно до ситуації та потреб ринку продуктово-маркетингової стратегії підприємства;
- ведення ефективної цінової політики з врахуванням ціноутворюючих факторів, зокрема обсягу витрат, еластичність попиту, значимість клієнта та врахування їх впливу;
- зосередження виробництва на виготовленні продукції із найбільшою рентабельністю;
- пошук резервів та вдосконалення виробництва на основі зменшення витрат та оптимального завантаження потужностей.

Нині для забезпечення ефективного функціонування та розвитку вітчизняної молочної сфери обов'язковим є втручання держави з метою вирішення питання врегулювання закупівельних цін, їх встановлення на такому рівні, що дозволив би відшкодувати витрати виробництва та забезпечувати необхідну норму прибутку для розширеного відтворення в молочної сфері. Вирішити назрілі проблеми можливо шляхом здійснення урядом дієвої політики щодо економічної мотивації розвитку сільськогосподарських виробників молока для промислової переробки.

При розробці і реалізації заходів вдосконалення інституційної сфери регулювання конкуренції враховувалися ключові чинники успіху в галузі, до яких зокрема належать визначення оптимальної структури витрат на виробництво продукції та їх мінімізація, що є необхідною умовою ефективних кінцевих результатів діяльності підприємства в ринкових умовах.

Проблема зниження витрат полягає не лише у збереженні матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, її розв'язання націлене також і у раціональному та економічному використанні усіх ресурсів.

Визначаючи стратегічні напрями зниження витрат, необхідно розрізняти фактори і резерви їх зниження, а також особливості їх класифікації відповідно до діяльності підприємств переробної промисловості та виробників молоко-сировини. [150, с. 407]. Таким чином, стратегію мінімізації витрат виробництва в цілому,

можна сформувати у два етапи:

- встановлення факторів та визначення величини їх впливу на обсяг витрат виробництва;
- виявлення та обґрунтування невикористаних резервів, зменшення витрат та проведення заходів щодо їх оптимального використання.

Під резервами слід розуміти невикористані можливості підприємства, виявлення та реалізація яких може бути спрямована на підвищення економічного ефекту виробництва.

До категорії резервів підприємств молокопереробної галузі слід віднести не тільки невикористані можливості, але і ті, які виникають у відповідності із заходами щодо впровадження нової техніки, ресурсозберігаючих технологій, інноваційного оновлення чи розширення виробництва, встановлення зв'язків з новими постачальниками тощо (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Заходи використання можливих резервів виробництва молокопереробної промисловості

Особливістю витрат виробництва молокопродуктів є те, що найбільшу питому вагу в собівартості займає вартість сировини та матеріалів, що слід враховувати при виявленні резервів. Резер-

ви зниження витрат у молочній галузі значно ширші, оскільки сферою їх реалізації виступає як молочна промисловість, так і сільське господарство. Таким чином, до інституційних резервів на рівні підприємства слід віднести: раціональне використання матеріально-сировинних ресурсів шляхом зниження відходів виробництва та використання вторинної молочної сировини, ріст продуктивності праці за рахунок підвищення фондоозброєності праці, раціональне використання наявних основних виробничих фондів та їх оновлення, впровадження інновацій, вдосконалення асортименту, підвищення якості продукції. Резерви на регіональному рівні характеризуються розширенням сировинної бази та підвищенням вимог до якості сировини, а саме: вдосконаленням сировинних зон молокозаводів, поліпшенням системи і структури заготівлі молока, а посиленням контролю за якістю сировини.

Зважаючи на сезонний характер молочного виробництва, важливим є створення запасів сировини на переробних підприємствах з метою згладжування дисбалансу між ринком пропозиції сировини і ринком попиту готової продукції. Ефективним рішенням даною проблеми є проведена робота, побудована на співпраці з ринком споживачів молочної продукції та продавців, дилерами підприємств-виробників та роздрібною мережею, що складається з активного маркетингу, розробки гнучкої, залежно від попиту, виробничої програми; вертикальної інтеграції з постачальниками сировини і ефективною ціновою політикою.

Отже, основними резервами зниження витрат виробництва є економія виробничих ресурсів – матеріальних, трудових, фінансових; створення оптимальних резервів сировини та встановлення контактів з постачальниками. Разом з тим, не останнє місце в стратегії розвитку інституційної сфери регулювання конкуренції слід відвести розширенню та налагодженій мережі каналів збуту виробленої продукції, що має безпосередній вплив на забезпечення швидкого обороту коштів та успішність функціонування підприємства в цілому.

Економічна ефективність молочної сфери виробництва та здатність протистояти жорсткій конкуренції залежить не лише від визначення оптимальної ціни, але й значною мірою від ефективності організації шляхів реалізації продукції та вміння орієнтуватись і враховувати основні ринкові тенденції. Таким чином, стра-

тегія вдосконалення інституційної сфери регулювання конкуренції на рівні підприємств повинна включати комплекс заходів щодо вдосконалення та розширення існуючої системи збуту молочної продукції.

У нинішній ситуації, що склалась на ринку молока для промислової переробки, сільськогосподарські товаровиробники відчують труднощі у реалізації своєї продукції, навіть при стабільній тенденції зниження обсягів виробництва, що в значній мірі є наслідком нерозвинутої збутової мережі. За даних умов, питання вдосконалення існуючої системи реалізації продукції потребує поглибленого та розширеного дослідження. Дотримуючись думки вітчизняних вчених: В.Бойка, Ю.Макаренка, М.Коржинського [15, с. 25], слід зауважити, що оптимальна структура збутової системи повинна включати: оптові поставки молока від товаровиробників безпосередньо на молочні заводи, оптову реалізацію виробленої молочної продукції переробними підприємствами через систему роздрібною торгівлі, роздрібний продаж готової молочної продукції споживачу; продаж молока і молочних продуктів товаровиробникам за прямими зв'язками безпосередньо у торговельну мережу через власні фірмові магазини або на ринку, використання молока і молочних продуктів для громадського харчування та реалізація їх працівникам господарств.

У своїй господарській діяльності виробники мають приймати не тільки рішення щодо виробництва сільськогосподарської продукції й ефективності організації виробничого процесу, але й управлінські рішення відносно реалізації виробленої продукції, оскільки відсутність мережі для збуту продукції сільськогосподарських виробників значно обмежує створення цінової конкуренції переробним підприємствам, що дає їм можливість диктувати свої значно завищені ціни. Таким чином, досить ефективним може стати розширення продажу сільськогосподарської продукції безпосередньо на ринках, де ціна майже у два рази вища, ніж ціна, яку встановлюють заготівельні та переробні підприємства.

Розвинута система збуту сільгосппродукції, як свідчить досвід провідних країн світу, має складну структуру, до якої входять гуртові поставки сільгосппродукції на переробні підприємства чи оптовим посередникам; гуртова реалізація продукції в роздрібну мережу; роздрібна торгівля готових продуктів

безпосередньо населенню; постачання підприємствам громадського харчування.

Основою, на якій ґрунтується вся система збуту сільськогосподарської продукції і та продуктів її переробки є закони підприємницької діяльності, головні з них – конкуренція, концентрація виробництва, прагнення підприємців до максимального товарообігу та високих прибутків [10, с. 200].

Труднощі у збуті своєї продукції відчувають не лише виробники, але і переробні підприємства, особливо, що стосується невеликих молокопереробних підприємств, більшість з яких в Україні, на відміну від країн із розвинутою економікою, намагається реалізувати свою продукцію через власну торговельну мережу в місцях масової концентрації людей, тому значна частка молочної продукції, реалізується в кіосках на продуктових ринках, біля зупинок громадського транспорту за цінами нижчими, ніж у магазинах, гастрономах, супермаркетах, що дозволяє мінімізувати ціну на продукцію для кінцевого споживача і підтримувати обсяги продаж на відносно стабільному рівні.

Разом з тим, слід зауважити, що реалізація продукції за різними каналами має як свої переваги, так і недоліки (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Позитивні і негативні риси каналів реалізації продукції молокопереробної промисловості

Канал реалізації	Позитивні риси	Негативні риси
Збутова мережа	Дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог зберігання, якість обслуговування	Додаткові витрати для споживачів продукції
Приватні підприємці	Попередня оплата продукції виробникам	Укладання договорів поставки, додаткові транспортні витрати, складність в плануванні обсягів виробництва
Гастрономи, супермаркети, заклади громадського харчування і т.д.	Широкий асортимент продукції різних виробників; висока якість обслуговування	Високі ціни на продукцію

Реалізація молока та молочної продукції через торгівельну мережу дає можливість забезпечити дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог зберігання молочних продуктів, створює сприятливі умови для споживача, зокрема здійснювати вибір товару однієї асортиментної групи різних виробників, забезпечує якість обслуговування тощо. До недоліків реалізації продукції через торгівельну мережу можна віднести появу додаткових витрати для споживача товару, що впливає на можливості реалізації молочних продуктів різних товаровиробників.

Для виробників молока реалізація виробленої продукції через приватних підприємців також викликає ряд проблем, серед яких додаткове оформлення документів та договорів щодо поставки продукції невеликими обсягами, оформлення супроводжувальної документації; збільшення транспортних витрат при транспортуванні молочної продукції; ускладнене планування виробничої програми підприємства, яке відбувається щоденно за заявками реалізаторів тощо. Це збільшує об'єм роботи підприємств, разом з тим виробники отримують передоплату за поставлену продукцію, чого не має при реалізації через міську роздрібно-торгівлю.

Реалізація молочної продукції через мережу супермаркетів, міні-маркетів, гастрономів орієнтована на споживача із середнім та вище середнього рівнем достатку. Більш висока ціна на продукцію компенсується широким асортиментом та високою якістю обслуговування споживачів [90, с. 46-50].

Таким чином, вдосконалення інституційної сфери регулювання конкурентних відносин на рівні підприємства в напрямку прискореного формування реальної інфраструктури ринку вимагає диференціювати канали збуту з метою забезпечення зростання обсягу реалізації продукції; розвивати цінову конкуренцію на продукцію сільськогосподарських виробників шляхом розширення продажу безпосередньо на ринках; не виключати можливість використання товарообмінних, давальницьких та інших подібних операцій, що дасть можливість неплатоспроможним сільськогосподарським підприємствам більш-менш нормально функціонувати; розширення біржової, функціональної та іншої вільно організованої торгівлі, де, як і на ринках, ціни складаються переважно під впливом попиту і пропозиції.

На основі проведеної роботи нами встановлено, що перспективними напрямками підвищення ефективності функціонування інституційної сфери регулювання конкуренції є перш за все вдосконалення цінової політики підприємств молочної промисловості, здійснення вертикальної інтеграції з постачальниками молоко-сировини; проведення постійного аналізу зовнішнього середовища при визначенні цін; формування маркетингової стратегії; вдосконалення асортиментної політики. Значної ваги при формуванні стійкої конкурентної позиції підприємств на ринку молока для промислової переробки в нинішніх умовах набуває проблема забезпечення високої якості сировини, а від так і виготовленої з неї готової продукції.

Перспективи розвитку вітчизняної молочної сфери та ринку молока для промислової переробки зокрема, напряму залежать від здатності підприємств розв'язати проблеми інноваційного оновлення матеріально-технічної бази, впровадження у виробництво прогресивних технологій, посилення системи контролю за якістю сировини та продукції, вдосконалення цінової політики підприємства шляхом встановлення оптимальних цін; спроможності підприємств мінімізувати витрати виробництва та оптимізувати виробничі запаси, створити відповідну систему каналів збуту продукції, для максимізації обсягів реалізації виготовленої продукції. Це дозволить значно поліпшити функціонування молочної сфери, створить умови для розвитку ефективної конкуренції на ринках молока для промислової переробки та молочної продукції, зміцнить конкурентні позиції вітчизняних підприємств.

3.3. Вдосконалення регулювання конкурентних відносин на сировинних ринках на регіональному рівні

Сучасна ситуація, що склалась на ринку молока для промислової переробки в Україні характеризується цілим рядом негативних явищ: монопольними позиціями молокопереробних підприємств, що диктують занижені закупівельні ціни; значною розпорошеністю виробників молока для промислової переробки – основна частка в обсягах виробництва належить господарст-

вам населення; низьким рівнем організації контролю за дотриманням вимог стандартів; недостатньою інформатизацією суб'єктів господарювання молочної сфери; нерозвиненістю інфраструктури ринку збуту; слабкими конкурентними позиціями вітчизняних товаровиробників у контексті інтеграційних процесів та перспективі проникнення зарубіжних фірм на вітчизняний ринок; високим рівнем конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями. В сучасних умовах ринкових перетворень та перспективи інтеграції України у світовий економічний простір рішенням назрілих проблем може стати мобілізація внутрішнього потенціалу регіонів шляхом дієвої інтеграції економічних суб'єктів агропромислового комплексу та створення галузевих кластерів.

Думка щодо розвитку національного ринку молока на основі агропромислової інтеграції була схвалена також у працях багатьох вітчизняних вчених таких, як Н.С.Голомші, С.Р.Камілової, Р. П.Мудрак, Х.І. Пастернака [30, 47, 93, 114], які вважають, що формування національного ринку молока великою мірою залежить від поглиблення міжгалузевих зв'язків. У цьому напрямку дедалі більшого значення набуває стратегія синергії, за якої в результаті спільних дій, спільного використання сучасних інструментів і механізмів ринкової економіки можливо отримати збільшені переваги для кожного учасника такої співпраці. Тільки прозорим об'єднанням зусиль різних наукових, господарських, підприємницьких і державних структур, організаційно-адміністративних та інформаційних систем можливо досягнути максимальних результатів. Саме стратегія синергії сприяє впровадженню світового досвіду, використанню прогресивних методів розвитку економіки, надає можливість швидкого реагування та адаптації економіки регіону до світових тенденцій.

Створення регіональних кластерів, з одного боку, сприятиме дієвій, повноцінній справедливій конкуренції і відбору на цій основі найбільш життєздатних і ефективних підприємств, а з іншого – забезпечить баланс попиту та пропозиції цін та доходів сільськогосподарських товаровиробників, тобто буде стабілізувати ринкове середовище. Основою створення кластеру є можливість для підприємств і для регіону в цілому планомірно, організовано розвиватись і забезпечити міцні конкурентні позиції

в майбутньому. Разом з тим, кластери можуть принести позитивні результати лише в тому випадку, якщо будуть становити частину загальної стратегії розвитку регіону та мати суттєву підтримку з боку держави.

Засновником кластерної теорії вважається М. Портер, згідно якої кластер визначається як група територіально близьких взаємопов'язаних компаній (постачальники, виробники і т.д.) і пов'язаних з ними організацій (науково-освітні заклади, органи державного управління, транспортні, заготівельні організації і т.д.), що діють у визначеній сфері та взаємодоповнюють одне одного [121, с. 51-112]. М.Портер вважає, що конкурентоздатність країни визначається не окремими її підприємствами, а рівнем розвитку кластерів – об'єднань підприємств різних галузей, їх функціональною здатністю ефективно використовувати внутрішні можливості регіонів.

В економічній літературі зустрічається і дещо інше трактування, зокрема кластер визначається як промисловий комплекс, сформований на основі територіальної концентрації постачальників, основних виробників і споживачів, що пов'язані між собою технологічним ланцюжком і виступають альтернативою секторальному підходу [166, с. 5].

Загалом слід відмітити, що кластер представляє собою угоду про співробітництво, яка укладається між компаніями та виходить за рамки звичайних ділових відносин між фірмами. Разом з тим, це не означає злиття, поглинання або створення повного товариства. Це є добровільне об'єднання, що сприяє посиленню уваги до інтересів клієнтів, та поглибленому вивченню конкурентів, що в майбутньому можуть стати партнерами. Поєднання конкуренції і партнерства виступає основою формування регіональних кластерів та становить зміст нового етапу розвитку інтеграційних процесів.

Вперше теорія кластерного розвитку була описана у праці М. Портера “Конкурентні переваги націй”, що вийшла у 1990 році. У ній досить змістовно обґрунтовано усі переваги розвитку економічних систем даним чином. Зокрема в основу даної теорії лягла система груп конкурентних переваг країни, що отримала назву „Конкурентний ромб” або „Діамант”. Портер розкриває можливості економічного розвитку шляхом використання перш

за все внутрішнього потенціалу країни чи регіону, що найбільш ефективно досягається через механізм створення кластеру. “Фірми отримують конкурентні переваги, якщо в країні їх базування більш доступна інформація (до того ж більш точна) про потреби в товарах і технологіях..., якщо завдяки співпаданню інтересів власників, менеджерів і персоналу можливі досить цілеспрямована робота і постійні капіталовкладення..., якщо середовище цих країн розвивається більш динамічно і .. змушує їх (фірми) з часом краще використовувати наявні переваги та шукати нові” [121, с. 92].

Розвиток на основі створення кластерів завоював популярність у багатьох країнах світу – в США, Фінляндії, Росії. В 90-х роках ХХ століття, широкого розголосу набрало дане питання в рамках ЄС.

Корисним може виявитись досвід Фінляндії, де формування кластерів розпочалось у 1991-1993 роках. Під впливом теорії Портера у Фінляндії було ініційоване масштабне дослідження тенденції розвитку та перспективи конкурентоспроможності фінських кластерів. На сьогоднішньому етапі свого розвитку економіка країни майже повністю кластеризована. Кластерний підхід до розуміння мікро- і мезоекономічних процесів увійшов до учбових програм економічних вузів, курсів підвищення кваліфікації менеджерів і державних службовців, зробивши його базовим аналітичним інструментом чиновників і управлінців всіх рівнів [45].

Користуючись досвідом становлення та розвитку фінських кластерів, можна виявити деякі характерні їх риси. У всіх випадках найважливішим чинником сучасної конкурентоспроможності кластерів є високий рівень розвитку системи пов'язаних підприємств та інститутів визначеної сфери економічної діяльності, що є результатом як ефективної конкуренції та розвитку ринкових відносин, так і ефективної державної політики щодо формування національної інноваційної системи, розвитку науково-освітньої сфери.

Згідно досліджень Портера, які базуються на аналізі значної кількості різних галузей країн світу, найбільш конкурентоздатні на світовому ринку фірми певної галузі завжди сконцентровані в межах однієї країни чи навіть регіону. Це приводить до

висновків, що конкурентні переваги провідної фірми мають здатність поширюватись на її оточення, а це є постачальники, споживачі, конкуренти. Таким чином, ми маємо нову форму конкуренції, за якою основним методом виживання в масштабах світового ринку є взаємодія на регіональному рівні. Сприймаючи позитивний вплив лідируючої фірми господарюючі суб'єкти, в свою чергу сприяють розвитку конкурентоспроможності даної компанії та один одного [86].

Розглядаючи кластер, як систему стосунків між покупцем та постачальникам або клієнтами, науково-дослідними установами, посередниками Портер дослідив, що вигода розповсюджується за всіма напрямками зв'язків: нові виробники, що приходять з інших галузей кластера, прискорюють розвиток, стимулюючи вільний обмін інформацією і швидке розповсюдження новини каналами постачальників або споживачів, що мають контакти з численними конкурентами; відбувається інтенсивне впровадження нововведень. Взаємодія між підприємствами в межах кластера призводить до розробки нових шляхів в конкуренції і відкриває абсолютно нові можливості.

Розвиток конкурентоспроможності на основі кластерного підходу досліджували також ряд інших вчених, зокрема у своїх працях французькі вчені І.Толенадо і Д.Сольє описували групи технологічних секторів “фільєрів”, що можна вважати дещо важчим проявом кластера, оскільки в основу їх формування закладено необхідності створення технологічних зв'язків між галузями і секторами економіки для реалізації їх потенційних переваг, що є одним з критеріїв виникнення кластера [170, с.149-158; 171, с. 21-28].

Шведським науковцем Е. Дахменом була розроблена теорія “про блоки розвитку” [167], згідно якої успіх конкурентного розвитку гарантує наявність зв'язку між здатністю одного сектора розвиватися і забезпечувати прогрес інших. Шведська кластерна теорія таким чином, формується на структурі національної економіки, зокрема на вивченні взаємозв'язків великих багатонаціональних корпорацій.

Серед сучасних підходів розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів слід виділити теорію розроблену Фельдманом, суть якої полягає у встановленні контактів між галузями,

пов'язаними відносинами постачання та закупівлі. Взаємодія між підприємствами пов'язаних сфер узгоджується з механізмами, що призводять до утворення кластерів на основі диверсифікації [168, с. 409-429].

Механізм синергії дає змогу інтегрувати регіональні ресурси для досягнення значного позитивного результату. Формування кластерів за таких умов може справляти значний стабілізуючий вплив на розвиток регіону і сприяти більш раціональному використанню людських ресурсів, виробничих потужностей, створенню нових робочих місць. Співпраця підприємств та організацій, об'єднаних у кластер, сприяє обміну досвідом та інформацією між учасниками, формує певну систему розповсюдження нових знань і технологій. Кластерна система сприяє підготовці нових кваліфікованих кадрів, надає змогу створити робочі місця, заохочує до більш раціонального використання ресурсів на регіональному рівні, позитивно впливає на формування бюджету.

Формування кластерів вимагає значної підтримки з боку держави, натомість органи місцевої влади отримують додаткові джерела надходження в місцевий бюджет, оскільки збільшується кількість платників податків та база оподаткування, можливість вирішити питання ресурсозбереження, впроваджувати екологічну культуру, перспективу більш раціонально використовувати місцеві ресурси, умов впровадження новітніх технологій. Всебічне обговорення досвіду і проблем пов'язаних з формуванням та функціонуванням кластеру практично можуть дати поштовх для виявлення новітніх резервів регіонального підходу.

З нашої точки зору, сьогодні є всі можливості об'єднання зусиль для розвитку середовища ділового спілкування, створення умов для ефективного взаємовигідного співробітництва водночас підтримуючи розвиток здорового конкурентного середовища на ринку. Основними факторами, що визначають діяльність можливих кластерів є взаємовигідна співпраця між підприємствами та організаціями регіону, значна підтримка кластерної системи з боку держави, а також чинники, пов'язані із професіоналізмом учасників комунікаційних процесів. Все це об'єднується системою ефективною діяльності, що базується на потенціалі інтелекту регіонів [140, с.84].

Організаційну структуру регіонального молочного кластеру можна зобразити наступною схемою (рис. 3.5).

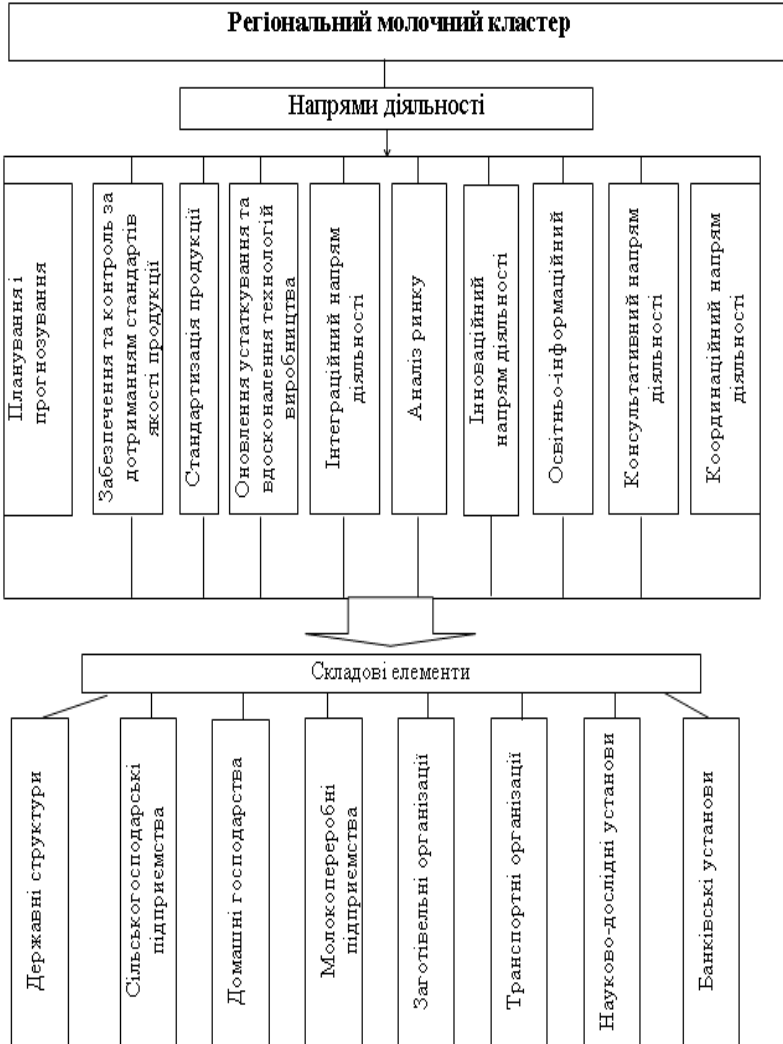

Рис. 3.5. Організаційна структура регіонального молочного кластеру

Діяльність молочного кластеру у напрямку **планування і прогнозування** спрямована на захист інтересів підприємств кластеру, включаючи взаємодію з міжнародними та вітчизняними організаціями молочної сфери, масложировою промисловістю, Національною асоціацією молочників України “Укрмолпром”, внутрішніми та зарубіжними інвесторами.

Діяльність кластеру повинна ґрунтуватись на основі системи стратегічних та тактичних планів, розробка яких здійснюється на основі прогнозу функціонування кластеру в коротко-, середньо-, довгостроковому періодах на регіональному, національному, світовому ринках молока.

У розрізі сформованих планів будуть проводитись заходи щодо вдосконалення фінансово-кредитного законодавства задля підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на перспективу; розробка інвестиційних проектів, що дасть змогу залучити додаткові кошти та збільшити обсяги виробництва молока та молочних продуктів.

Проблему недозавантаження молочною сировиною переробних підприємств частково можна розв’язати шляхом укладання договорів з покупцями на поставку молока та розподілу його між членами кластеру. Організувати централізоване постачання матеріалів, устаткування та обладнання.

Діяльність кластеру в напрямку планування та прогнозування повинна включати вивчення економічних та практичних проблем молочної сфери, проводити постійний моніторинг кон’юнктури ринку молока та прогнозувати його зміни; переглядати існуючі ставки податків впливають на роботу підприємств кластеру.

Планування та прогнозування діяльності розвитку кластера необхідно проводити у тісній співпраці з державними структурами в напрямку ведення протекціоністської політики щодо вітчизняних виробників молока і молочної продукції.

Робота у напрямку **забезпечення та контролю за якістю продукції** проводиться у напрямку підвищення якості молока для переробки і для потреб населення, що постачається на внутрішній вітчизняний ринок. Досягти цього можна шляхом налагодження контакту з державними структурами щодо вдосконалення законодавчої бази, що врегульовує питання якості молока

та продуктів його переробки, зокрема це Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” та інших підзаконних актів щодо якості молока і молочної продукції, Закон України “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції”; постанови Кабінету Міністрів України № 1187 від 30 липня 1998 року “Порядок віднесення харчових продуктів до категорії спеціальних” тощо.

Дієвими заходами у сфері забезпечення контролю за якістю молока та продуктів його переробки є створення незалежного органу контролю за якістю, та формування ефективної державної політики щодо фінансової мотивації виробництва молока високої якості.

Робота кластеру також повинна бути спрямована на забезпечення дієвості та вітчизняних стандартів та їх вдосконалення шляхом наближення до міжнародних вимог.

Діяльність у напрямку **розвитку нових технологій виробництва** в комплексі дозволить підвищити якість молочної продукції, зменшити трудомісткість виробничих процесів та витрати сировини. В даному напрямку слід проводити заходи щодо впровадження сучасних досягнень біотехнології, зокрема, застосування технологій низької температурної обробки та виробництва молочних продуктів з використанням надвисокого тиску; використання у якості антиоксидантів екологічно безпечних речовин; удосконалення існуючої техніки і методів контролю якості молока; використання нових упаковок.

Ще одним заходом, що дозволить вдосконалити процес виробництва та підвищити якість молочної продукції може стати застосування методів видалення води з молока при мінімальних енергетичних затратах, а також застосування технологій, що забезпечать створення повернення використаної води економічних та її подальшу обробку. Загалом робота в напрямку розвитку нових технологій виробництва спрямована на розширення асортименту молока і молочної продукції та поліпшення її якісних характеристик.

Інтеграційний напрям діяльності кластеру полягає у встановленні позитивної взаємодії між господарюючими суб'єктами виробництва та переробки молока; залучення до кластеру фірм-

виробників устаткування, обладнання, машин та матеріалів, необхідних для роботи кластеру; розвиток мережі заготівельних пунктів у сільській місцевості; організація ярмарок та виставок продукції, презентацій усіх членів кластеру; посилення діяльності щодо залучення іноземних інвестицій у сферу виробництва та переробки молока; реалізацію цільових програм щодо розвитку кластеру, робота в напрямку забезпечення допомоги членам кластеру у розвитку бізнесу; залучення нових учасників до кластеру.

Позитивним ефектом від інтеграційної діяльності кластера є взаємна співпраця та взаємне стимулювання фірм кластеру підвищення своїх конкурентних позицій на ринку. Так переробні підприємства кластера примушуючи підняти якість молока, що їм постачається, тим самим, змушують своїх виробників також підвищити конкурентоспроможність.

Для успішного функціонування кластеру необхідно постійно проводити **аналіз кон'юнктури** регіонального, національного, міжнародних ринків молока; аналіз появи нових машин, обладнання, устаткування технологій з урахуванням регіональних особливостей виробництва молока; розробку рекомендацій щодо удосконалення системи збуту молока і молочної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках; визначення перспективних шляхів підвищення показників ефективності діяльності учасників молочного кластеру; аналіз розподілу і використання виробничого потенціалу кластеру; оптимізація витрат на всіх стадіях процесу виробництва молока і молочної продукції; аналіз можливих джерел інвестування; аналіз виробничих, економічних, організаційних та технологічних умов виробництва молока і продуктів його переробки та розробку рекомендації щодо доцільності впровадження нових технологічних процесів; обґрунтування територіального розміщення й розширення мережі фірмової торгівлі; вивчення диспропорцій внутрішніх цін і тарифів; обговорення питань, пов'язаних із формуванням оптимальної структури випуску молочної продукції, збалансованості виробничих потужностей всіх членів молочного кластеру; підвищення рівня конкурентоспроможності усіх членів кластеру шляхом впровадження у виробничий процес машин, устаткування, обладнання, що дозволяє економно використовувати

матеріальні й енергетичні ресурси; розробку методологічних засад створення потужної технологічної, інформаційної, матеріально-технічної основи для стійкого і динамічного розвитку кластеру на ринку молока; заходи щодо залучення до кластеру нових членів.

Інноваційний напрям діяльності пов'язаний з координацією інноваційного забезпечення кластеру; проведенням та участю у конференціях, обговореннях питань впровадження нових технологій виробництва молока і молочних продуктів; вдосконалення та інноваційне оновлення матеріально-технічної бази. Інноваційний напрям діяльності передбачає проведення економічного аналізу молочної сфери та визначення напрямів і перспектив її розвитку; розробку ефективних технологій виробництва молока; дотримання екологічних вимог. Досвід розвинутих країн свідчить, що розповсюдження нових технологій є тим фактором, що лежить в основі стабільного економічного росту найбільш процвітаючих економічних систем і забезпечує високу конкурентоспроможність. Зважаючи на те, що за сучасних умов міцні конкурентні позиції практично повністю забезпечуються за рахунок переваг в технологіях виробництва, управління, організації виробництва та збуту товарів, успішний розвиток конкурентоспроможності як окремого підприємства так і регіону в цілому можливо досягнути при комплексному використанні елементів кластерного механізму і сучасних концепцій інноваційного розвитку [121]. Таким чином, інноваційний напрям діяльності спрямований на розвиток інформаційних технологій, сприяння потоку нововведень та інноваційних змін.

Освітньо-інформаційна діяльність. Однією з переваг утворення кластеру є створення умов вільного доступу та обміну інформацією між його учасниками. Освітньо-інформаційна робота передбачає збір та систематизацію економічної інформації щодо діяльності молочної галузі; створення бази даних та забезпечення доступу до них учасників кластеру; інформаційно-видавничу діяльність щодо напрямків роботи кластеру, співробітництво між учасниками кластеру у сфері обміну інформацією про діяльність господарюючих суб'єктів молочної сфери, що не є учасниками кластеру; проведення маркетингових досліджень ринку молока для промислової

переробки в регіоні; освітньо-інформаційна робота щодо передових світових методів виробництва та переробки молока; рекламна робота щодо діяльності кластеру; збір даних щодо можливих інвестицій; робота в напрямку комп'ютеризації; вирішення проблем забезпечення персоналом відповідної кваліфікації для ефективної роботи кластеру; створення сайту в мережі Інтернет для розповсюдження інформації про роботу та склад кластеру, тощо.

Таким чином, кластер виступає як певний механізм взаємообміну інформацією та координації інтересів господарюючих одиниць, що пов'язані та взаємодіють між собою. Чинники, що сприяють обміну інформацією: особисті взаємостосунки на ґрунті спільного навчання; зв'язки, що виникають в наукових співтовариствах, професійних асоціаціях; зв'язки, обумовлені територіальною близькістю. Чинники, що визначають збіг інтересів і сумісність цілей у середині кластеру: спільна власність в середині промислової групи; пайова участь в акціонерному капіталі; взаємодія між управлінням підприємств.

У рамках діяльності молочного кластеру можна виділити діяльність в напрямку освоєння нових технологій, надання допомоги в реалізації організаційно-виробничих проектів, господарських порад; розробка і допомога в реалізації проектів розвитку сільських територій, програм взаємодопомоги, кредитування та інвестування сільських громад, підтримки окремих груп населення; надання другої освіти, проведення науково-практичних семінарів, курсів підвищення кваліфікації, вивчення передового досвіду.

Ці функції можуть виконувати вищі навчальні заклади аграрної освіти та науково-дослідні інститути, які мають для цього необхідний кадровий, технічний і науковий потенціал, широкі можливості в залученні до цієї діяльності учнів та студентів. Реформування діяльності закладів освіти з учбового спрямування на консультативно-дорадницький поліпшить якість підготовки спеціалістів сільського господарства, результативність наукових досліджень.

Для забезпечення напрямків інноваційної, інтеграційної та інформаційної роботи пропонується вдосконалити діяльність інституту розповсюдження сільськогосподарських знань на ос-

нові встановлення тісної співпраці із регіональним молочним кластером, що дозволило посилити ефективність обох структур.

Таким чином, можливе створення необхідної кількості висококваліфікованих експертів-консультантів регіонального і національного рівнів, які забезпечують належне науково-консультаційне сервісне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників і жителів сільських місцевостей.

Консультаційна робота включає: надання консультацій з питань менеджменту, маркетингу, освоєння ефективних методик механізму підвищення прибутковості діяльності, забезпечення науково-консультаційного обслуговування та підвищення кваліфікаційного рівня селян безпосередньо в місцях їх проживання. Вагомим є застосування сучасних технологій виробництва та переробки молока і молочних продуктів, організації виробничих процесів, ведення управлінського, фінансового, податкового, бухгалтерського обліку, контролю, аудиту комерційно-господарської діяльності; планування та розробка оптимальної виробничої програми з урахуванням екологічних факторів; проведення юридичних консультацій; надання консультації щодо функціонування сфери молочарського бізнесу, консультаційна діяльність у сфері законодавчого забезпечення; надання послуг із складання митної документації та оцінці рентабельності продаж від зовнішньоекономічної діяльності; ветеринарне, племінне, селекційне обслуговування; лізинг і оренду основних та оборотних засобів.

Для створення умов розвитку малого бізнесу в регіоні чи не одним з основних серед напрямів діяльності молочного кластеру є надання науково-обґрунтованих консультацій та поширення інформації. Позитивний вплив мають також послуги тимчасового характеру, зокрема організація матеріального або фінансового забезпечення фермерів, управління фермерськими кооперативами, реалізація продукції, контроль за дотриманням законів та норм поведінки, реклама тощо, що допомагають консультантам виконувати їх освітню функцію.

Координаційна робота полягає у здійсненні контролю за дотриманням умов укладених контрактів, договорів постачання кластеру матеріально-технічних ресурсів (засобів захисту тварин, холодильного устаткування, доїльного обладнання, запчас-

тин, паливно-мастильних матеріалів тощо); заготівлі молока переробними підприємствами кластеру та реалізації молокопродуктів переробки; сприяє комплексному розвитку всіх елементів структури молочного кластеру.

Кластери відображають новий підхід до розуміння розвитку економіки, формування її структури, ведення відповідної державної політики з метою забезпечення використання внутрішніх резервів регіону, створення додаткових можливостей підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та ефективної конкуренції. Створення регіональних кластерів може стати дієвим складником вдосконалення механізму регулювання конкурентних відносин, зв'язковою ланкою для налагодження співробітництва підприємницьких структур та уряду в напрямку вдосконалення та розвитку економіки. Використання синергетичного ефекту створення кластеру, як об'єднання фірм та інститутів може відіграти важливу роль у конкурентній боротьбі, що приводить до підвищення ефективності та отримання поліпшених результатів діяльності підприємств, організацій, державних адміністрацій, університетів та інших інститутів економіки. Формування кластерів створює умови для використання внутрішніх властивостей виробничого потенціалу регіону та цілої країни. Найбільш впливовим є те, що міцні конкурентні переваги окремої країни у глобальній економіці дуже часто випливають з конкурентних переваг окремих кластерів у рамках цієї ж країни [40, с. 491-496].

Очевидно, що подальший розвиток виробництва молока все більш пов'язаний з інтеграцією із харчовою промисловістю. Саме переробка є зараз "центром" для виробничих об'єднань. Сучасні виробничі об'єднання сільськогосподарської сфери найчастіше виникають навколо великих фірм, що ними керують і є горизонтальними. Разом з тим, значна частина кластерів – це вертикальні об'єднання, що включають взаємодіючі підприємства сфери виробництва, переробки та реалізації продукції.

Слід зауважити, що кластерний підхід хоча й передбачає взаємодію між господарюючими суб'єктами, він не є формою монополізації ринку, оскільки в середині даної структури, що в переважній більшості створюється на основі кількох великих фірм, існує конкуренція. Це і становить основну відмінність

кластеру від картелі або фінансової групи. Загалом кластер створює виключно сприятливі умови для розвитку обслуговуючих виробництв та інфраструктурних елементів, веде до сплеску інновацій і укріплює здатність конкурувати на світовому ринку.

Сучасні взаємовідносини між вітчизняними переробними підприємствами та виробниками більше схожі на протистояння, ніж на партнерство – переробні підприємства використовують своє становище монополістів переважно у власних інтересах занижуючи закупівельні ціни, що в свою чергу веде до скорочення обсягів виробництва сировини. Тому налагодження інтеграції як засобу організації ринку молока для промислової переробки є нагальним завданням. Серед перешкод, що блокують розвиток регіональних кластерів в молочній сфері є малі потужності підприємств молокопереробної промисловості та їх недозавантаженість, конкуренція з боку відомих брендів і спрямованість виробництва на локальні ринки.

Разом з тим, як свідчить досвід розвинутих країн, кластери довели доцільність свого існування та заслуговують на посилену увагу у вирішенні питань регіонального розвитку та формуванні міцних конкурентних позицій вітчизняних підприємств як на внутрішніх ринках, так і в перспективі інтеграції у міжнародну торгівлю. Використовуючи внутрішній потенціал регіонів, інтегруючи зусилля підприємств та спрямовуючи їх на взаємопідтримку та взаєморозвиток кластерна система, разом з тим, не створює перешкод для розвитку ефективного конкурентного середовища, зберігаючи відносини суперництва та стимулюючи постійне вдосконалення, розвиток, пошук нового задля підвищення ефективності виробництва підприємств-учасників даної системи та недопущення монополізації ринку однією компанією.

3.4. Розвиток державної сфери регулювання конкурентних відносин

За сучасних умов розвитку економіки на регіональному рівні вирішити проблеми, що існують у молочному секторі лише за допомогою ринкових важелів, неможливо. Необхідна комплексна економічна допомога, регламентація з боку держави з бага-

тьох питань сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, серед основних напрямків вдосконалення регулювання конкурентних відносин ми виділили в першу чергу вдосконалення законодавчої бази регулювання діяльності молочної сфери та сільськогосподарського виробництва, що з нею пов'язане. До даного напрямку слід віднести і вдосконалення методів аналізу ринкового середовища на предмет наявності та використання монопольної влади з боку переробних підприємств. Створення незалежного органу контролю за дотриманням антимонопольного законодавства. Приведення законодавчої бази у відповідність до законів, прийнятих ЄС.

В напрямку вдосконалення законодавчої бази регулювання конкурентних відносин регіональних сировинних ринків черговим кроком уряду, стало прийняття 20 липня 2004 року Закону “Про молоко та молочні продукти”, який врегульовує роботу сільгосп підприємств і молокозаводів шляхом використання усіх інструментів регулювання ринку. Виходячи з прийнятих позицій максимального врахування усіх вимог ЄС, у законі були задекларовані заходи щодо квотування виробництва молока, і встановлення дотаційних цін на нього, і підтримка експорту молочних продуктів, і обмеження націнки в торговій мережі; передбачено встановлення мінімальних цін на молоко, розмір яких повинен визначатись підзаконними актами, та встановлюються Кабінетом Міністрів України на рівні відшкодування середньогалузевих витрат і забезпечення мінімального прибутку товаровиробнику.

Досить широкого обговорення набуло рішення Уряду щодо створення Фонду сприяння розвитку ринку молока і молочних продуктів, що з одного боку був покликаний підтримати розвиток підприємств даної сфери, разом з тим запроваджує новий збір, який сплачують і виробники, і переробники молока. Так, згідно прийнятого закону “Про молоко та молочні продукти” розмір збору становить 0,2 копійки з кілограма проданого молока, що дозволило б сформувати бюджет фонду у розмірі лише 26,4 млн грн, що надійдуть у розпорядження Мінагрополітики. З метою розвитку молочного ринку отримані кошти заплановано використовувати в напрямку реклами молочних продуктів і підтримки добровільних професійних організацій.

Щодо підвищення якості молока та молокопродуктів Законом передбачене посилення контролю за дотриманням стандартів, так буде здійснюватись безкоштовна перевірка виробників молока Держдепартаментом ветеринарної медицини і санепідемістанцією, а переробників – Держметртестстандартом. Раз на п'ять років запроваджена обов'язкова атестація переробники та виробників молока (за виключенням індивідуальних селянських господарств).

Запровадження додаткового контролю з боку держави передбачає і розширення повноважень контролюючих органів, яким надається право безперешкодно відвідувати об'єкти перевірки, давати обов'язкові до виконання вказівки про проведення санітарних заходів, а в разі недотримання вимог якості та безпеки – зупинити виробництво чи реалізацію продукції. Підставою для такого рішення можуть бути претензії до нормативної документації чи до обладнання.

Слід відмітити, що даний закон містить в собі низку негативних та суперечливих моментів. Зокрема позиція збільшення контролюючих органів та їх повноважень, якій приділяється значна увага у європейському законодавстві, може викликати появу хабарництва, оскільки робота підприємства ставить у високу залежність саме від претензій контролюючих органів.

В основному даний закон може негативно вплинути на діяльність молокопереробних підприємств, оскільки має на меті підвищення закупівельних цін на молоко, які згідно закону повинні покривати середньогалузеві витрати і забезпечувати мінімальний прибуток для виробника, що у свою чергу може призвести до значного здорожчання молочних продуктів.

Підвищенні вимоги до якості переробки, технічного стану обладнання та суворі санітарні норми можуть поставити у ще більш не вигідне становище невеликі переробні підприємства, та подальшого підвищення монополізації сировинних ринків молока великими переробними підприємствами. Відповідно можна передбачити, що найближчим часом на ринку молока України лишаться тільки найбільші підприємства з сучасним устаткуванням, яке дозволить дотримуватись усіх норм та вимог щодо переробки молока, при цьому з найменшими витратами. В свою чергу, такі зміни вимагатимуть більш ретельної роботи органів

Антимонопольного комітету з приводу не допущення на ринку проявів порушення умов конкуренції [80, с.39].

Загалом, слід відмітити, що даний закон не вніс значних позитивних змін у ситуацію на ринку молока для промислової переробки. Значною мірою тому що так і не зміг запрацювати на повну силу. Негативні тенденції щодо зменшення поголів'я дійного стада так і не були подолані. Не можна відмітити і значного переміщення виробництва молока зі сфери господарств населення до сільськогосподарських підприємств, оскільки передбачений мінімальний рівень цін не склав дієвого стимулу щодо створення останніх.

Отже, сфера регулювання конкурентних відносин на ринку молока для промислової переробки вимагає законодавчо-нормативного врегулювання шляхом прийняття та уточнення наступних документів:

- Закону України “Про молоко та молочні продукти”;
- Закону України “Про регуляторну політику на ринку молока та молокопродуктів”;
- Постанови Кабінету Міністрів України “Про формування кластерних інститутів на ринку молока” та ін.

Це дозволить в значній мірі оптимізувати конкурентні відносини на ринку, що вивчається.

За сучасного стану виробництва сировини, зокрема молока, та при значній взаємозалежності його та сфери переробки, стійкі ринкові зв'язки породжують диспропорції і можуть дестабілізувати не лише сировинний сектор переробної промисловості, а й всю національну економіку. За таких умов необхідним є цілеспрямований вплив державної сфери регулювання конкурентних відносин на організацію ефективного регулювання сировинних ринків, що включає:

- 1) прискорене формування реальної інфраструктури ринку, здатної адекватно відображати кон'юнктуру цін;
- 2) підвищення ефективності сфер дії механізму регулювання економічної конкуренції.

Як показує дослідження, у сфері розвитку конкуренції та обмеження монополізму в Україні чимало проблем. Навіть на ринках, де фактично відсутні монопольні утворення, можлива проблема нерівних умов конкурентної боротьби для різних уча-

сників, що проявляється у різній можливості використання фінансових, матеріальних ресурсів; інфраструктури для різних фірм.

Вищесказане ставить перед державною сферою невідкладне завдання щодо вдосконалення існуючих методів регулювання конкурентних ринку та захисту конкуренції.

Основними інструментами державного регулювання ринку є здійснення економічного впливу на розвиток підприємств певної сфери шляхом надання державної допомоги у вигляді різних пільг, субсидій, дотацій, зменшення податкових ставок тощо. Розглядаючи можливі напрямки вдосконалення державної сфери регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках в контексті євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій державі, слід відмітити особливий інтерес Європейського Союзу саме до питань врегулювання надання державної допомоги, її впорядкування, з метою недопущення антиконкурентних наслідків або їх мінімізацію, що відзначено в укладеній між Україною та ЄС Угоді про партнерство і співробітництво.

Діюча система державної підтримки підприємницької діяльності нерідко не лише спотворює ринкові відносини, створює нерівні умови підприємницької діяльності, а й знижує ефективність використання обмежених державних ресурсів.

Запровадження єдиних підходів до надання державної допомоги позбавить підстав іноземних суб'єктів господарювання для встановлення необґрунтованих антидемпінгових та інших захисних заходів, водночас сприятиме усуненню нерівності вітчизняних виробників щодо їх закордонних конкурентів. Запобігання безпідставного обмеження українських товаровиробників на світових ринках є важливим фактором зростання національної економіки, зважаючи на те, що в останні роки експорт складає більше 60 % українського ВВП [1, с. 5].

Таким чином, державна допомога не виключається як така, однак при її наданні слід забезпечити належний рівень конкуренції, досягнути чого можна взаємоузгодженими діями державних органів, як у сфері антимонопольної політики, так і державних органів, що регулюють ту чи іншу сферу економічної діяльності. Лише проведення дієвих заходів Антимонопольного комітету та центральних органів управління, обласних та міських

державних адміністрацій забезпечить створення та розвиток ефективних конкурентних відносин, як на ринках регіону так і країни в цілому. Першим кроком для цього має стати створення системи постійного і чіткого моніторингу стану ринків, насамперед соціально важливих, яким є ринок молока для промислової переробки. Слід запровадити поглиблене вивчення та оцінку стану ринків результатом чого повинно стати формування бази даних ринкової інформації органів державної влади.

Разом з тим, особливу роль в підвищенні ефективності державної сфери регулювання конкуренції відіграє Антимонопольний комітет України, діяльність якого у напрямку припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції значно активізувалася. Однак, необхідно ще задіяти значну кількість організаційних, методологічних та законодавчого характеру інструментів для забезпечення дієвості заходів, що вживаються Антимонопольним комітетом, та досягнення максимального соціально-економічного ефекту [1, с. 5]. Вирішити дані завдання можна шляхом підвищення рівня проведення аналітичної роботи, вдосконалення методологічного забезпечення визначення монопольного становища підприємця на ринку, а також шляхом налагодження відповідної взаємодії з територіальними відділеннями АМКУ з правоохоронними органами, обласними та міськими державними адміністраціями.

Вирішення цих проблем в багатьох випадках потребує внесення змін до законодавства, яке ще потребує вдосконалення, а також в цілому недостатнім є досвід і практика його застосування. Нині у світі ефективним та дієвим вважається комплексний підхід до антимонопольного законодавства і антимонопольної політики, коли враховуються різні цілі суспільства, зокрема:

- проведені заходи повинні забезпечувати не лише високу ефективність, але й справедливість у відношенні до усіх ринкових суб'єктів;
- пріоритетним напрямом діяльності органів державної сфери має стати захист прав споживачів;
- здійснення конкурентної політики уряду повинне бути спрямоване на підвищення суспільного добробуту;
- слід враховувати баланс переваг (економія від масштабу, зниження трансакційних витрат) і недоліків (ведення нечесної

конкуренції, стримування технологічного розвитку) від узгоджених дій конкурентів на ринку.

Взаємовигідні добровільні угоди слід вважати ефективними, у разі, якщо вони спрямовані на кращу координацію економічних планів учасників та взаємне стимулювання розвитку фірм, що діють в межах одного ринку чи регіону. Звідси, найефективнішим є такий відкритий ринок, де кожний учасник має максимально вільний доступ до інформації і широку свободу дій.

Отже, серед заходів поліпшення ефективності дії державної сфери регулювання конкуренції слід виділити:

- впорядкування державної допомоги, що є одним із зобов'язань, прийнятих Україною в межах Угоди про партнерство і співробітництво з Європейським Співтовариством;

- створення системи постійного і чіткого моніторингу стану ринків, насамперед соціально важливих, яким є ринок молока для промислової переробки;

- поліпшення рівня аналітичної роботи Антимонопольного комітету України та налагодження відповідної взаємодії з територіальними відділеннями, вдосконалення методологічного забезпечення.

Це потребує, насамперед, перегляду ряду підходів у діяльності міністерств і відомств економічного блоку, насамперед галузевих та переходу від системи управління підприємствами до системи управління регіональними ринками як складними суспільними явищами.

Нинішній стан конкуренції на регіональних сировинних ринках не може і надалі залишатись переобтяженим стихійними і несистемними процесами, проблемами пов'язаними з незбалансованістю витрат сільськогосподарських виробників та цін на їх продукцію. Подальше розв'язання питань щодо розширеного відтворення молочної галузі повинне забезпечуватись стратегічним плануванням, коригуванням програм економічного розвитку галузі та формуванням дієвої програми економічного розвитку молочної сфери.

Ринок молока для промислової переробки являється одним із стратегічних вітчизняних ринків, оскільки саме його стан та розвиток є гарантом продовольчої безпеки нашої держави. Негативні тенденції, що склалися на даному ринку останніми роками

безумовно вимагають від нашого уряду негайних дій щодо перегляду та коригування існуючих програм розвитку молочної сфери, так як діючі на сьогодні є не ефективними і не надають можливості виходу з кризи у найближчому періоді. У розрізі державного планування та регулювання розвитку економіки, на нашу думку, необхідним є формування національної програми організації сільськогосподарського ринку, яка б поетапно визначала основні заходи щодо реформування молочної сфери України. Національна програма розвитку сільськогосподарського ринку повинна підтримувати інтеграційні процеси на рівні регіонів та формування молочних кластерів, як дієвого методу використання внутрішніх можливостей регіону на основі досягнення синергетичного ефекту від взаємодії усіх ланок виробництва та переробки молока, сприяти формуванню ринкової інфраструктури, забезпечити дієвість впроваджених стандартів та максимально заохочувати випуск продукції високої якості.

Сучасні тенденції в економіці вимагають формування ефективних конкурентних ринків, якісного асортименту продукції споживчого ринку, що стимулювало б розширення споживчого попиту населення і висувують нові завдання перед державним механізмом регулювання конкуренції щодо захисту прав споживачів. Розглядаючи антимонопольне законодавство країн світу, слід відмітити, що значне місце у ньому посідає питання захисту прав споживачів, оскільки споживач має на ринку саму слабку позицію, він не є експертом щодо якості та споживчих властивостей товарів, які придбаває. Нерідко виробники надають невірну чи неповну інформацію щодо споживчих якостей реалізованої продукції. Таким чином, на державу покладається першочергове завдання створити такі закони і правила, які б захищали здоров'я споживача від будь-якої загрози, забезпечували можливість прийняття покупцем рішення щодо вибору товару на основі достатньої та чесної інформації.

В сучасних умовах недостатньо ефективної дії механізму регулювання конкурентних відносин, нерозвиненості багатьох ринкових інститутів позитивним для вітчизняної економіки може виявитись зарубіжний досвід. Так можна відмітити п'ять основних прав споживачів, що законодавчо закріплюють практично всі держави, це право на державний захист інтересів споживачів.

вачів; право отримувати достовірну та повну інформацію про товар; право на безпеку; право вимагати відшкодування збитків, в разі заподіяння таких придбаними неякісними товарами; та право створення громадських організацій [146, с. 28].

Майже в усіх країнах світу існують спеціальні закони щодо захисту прав споживачів, наявність та застосування яких є суттєвим доказом необхідності здійснення державної політики в даному напрямку. Власне, слід зазначити, що значна частина антимонопольних органів різних держав не має серед обов'язків захист прав споживачів, але саме діяльність даних органів є безпосередньо тим чинником, що гарантує рівні умови для діяльності ринкових суб'єктів та запобігає зловживанню монопольною владою, використання якої в першу чергу відображається на споживачах.

Антимонопольним комітетом України за десять років його діяльності виявлено і припинено тисячі порушень законодавства, завдяки чому захищені права і законні інтереси, мільйонів громадян України, підприємців і споживачів.

Політика щодо захисту прав споживачів набула міжнародного рівня, адже ефект масштабності проведених в даному напрямку заходів гарантують підвищення їх ефективності на рівні кожної країни, що проводить дану політику. Зокрема, 25 січня 2000 року між державами, що є членами СНД підписано Угоду про основні напрями співробітництва держав-учасниць СНД у сфері захисту прав споживачів, яку на сьогоднішній день ратифікували майже усі учасники. Здійснювати координацію реалізації Угоди було покладено на Міждержавну раду з антимонопольної політики.

Уклавши таку угоду Уряди країн переслідували мету створення рівних умов для захисту інтересів своїх громадян на основі формування узгодженої політики та створення правових основ її проведення.

Таким чином, вітчизняний уряд проводить активну роботу в даному напрямку. Проводиться інформування населення щодо якості продукції та вимог до її маркування. В областях діє служба захисту прав споживачів, на яку покладається обов'язок оперативного реагувати на скарги щодо якості придбаної споживачами продукції чи будь-якого прояву порушення їхніх прав.

Однак, наявність неефективних конкурентних відносин на вітчизняних ринках та наявність на них проявів монополізму, зокрема, як показало наше дослідження на прикладі ринку молока для промислової переробки, невирішеними залишається значна кількість проблем. Не узгодженість питань ціноутворення та гальмування розвитку сфери виробництва молока в кінцевому результаті призводить до випуску переробними підприємствами неякісної продукції, що постачається в першу чергу українським споживачам, та не в змозі створити сильної конкуренції зарубіжним виробникам на світових ринках.

З огляду на викладене вище, на наш погляд, на сучасному етапі необхідна якісно нова система державної сфери, здатна створити відповідні умови для реалізації державної політики у сфері гарантування прав споживачів та розвитку ефективної конкуренції. З цією метою потрібно, перш за все, вдосконалити нормативно-законодавчу базу, вчасно коригувати її з урахуванням змін, які відбуваються в економічному житті суспільства. Пропонується проведення консультацій на постійній основі, аналізу і підготовки пропозицій з актуальних питань захисту прав споживачів, а також забезпечення взаємодії органів державного управління громадських організацій і законодавчих органів, з метою ефективності та дієвості державної сфери в напрямку захисту прав споживачів. На нашу думку, доцільним у вирішенні назрілих проблем було б створення постійно діючого органу з представників перерахованих інститутів, метою функціонування якого було б розробка проектів змін і доповнень до законодавчих актів антимонопольного регулювання та захисту прав споживачів, контроль за дотриманням законодавств даної сфери, проведення активної роз'яснювальної та інформаційної роботи серед населення та інших ринкових суб'єктів, з метою попередження виникнення порушень.

Діяльність державних органів має спрямовуватись також на забезпечення надійного контролю щодо формування та встановлення цін, обсягів випуску та реалізації продукції; на зняття усіх можливих бар'єрів для входження на монополізовані ринки чи виходу з них інших господарюючих суб'єктів.

Отже, побудова ефективної конкуренції перш за все передбачає гарантування споживачам їх прав і від того, на скільки

будуть забезпечуватись інтереси споживача залежить ефективність дії державної сфери регулювання конкуренції. Саме на державу покладається функція контролю за дотриманням правил конкурентної гри та недопущення зловживань збоку виробників.

Вдосконалення механізму регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринків вимагає комплексного підходу щодо підвищення дієвості як на рівні підприємств, на рівні окремих регіонів так держави в цілому. Лише поєднавши зусилля підприємців та за активного сприяння і дієвої регуляторної політики нашого уряду можна досягти підвищення якості вітчизняної сировини, а від так і продуктів її переробки та скласти достойну конкуренцію світовим виробникам в перспективі виходу на міжнародні ринки.

Здійснене дослідження дозволяє зробити наступні підсумки:

1. Формування ефективного конкурентного середовища на ринках сільгосппродукції, зокрема на соціально важливих, якими є ринки молока, на даному етапі розвитку вітчизняної економіки потребує вдосконалення існуючих методів регулювання економічної конкуренції.

На нашу думку, важливо застосувати комплексний підхід до розвитку механізму регулювання конкурентних відносин, що включає три групи заходів: на рівні підприємств, регіональному та державному рівні й передбачає удосконалення відповідно інституційної та державної сфер.

2. Задля підвищення ефективності функціонування інституційної сфери регулювання конкуренції на рівні підприємств слід запровадити заходи щодо встановлення та поліпшення чинників та факторів діяльності кожного окремого підприємства, від яких залежить економічна ефективність їх діяльності, випуск конкурентноздатної продукції та міцні конкурентні позиції на ринку. Так в результаті попереднього дослідження, нами встановлено, що основний вплив на підвищення ефективності інституційної сфери регулювання конкуренції необхідно запровадити заходи щодо поліпшення якості продукції, удосконалення цінової політики, оптимізації витрат та структури запасів виробництва, розширення та диференціація системи збуту продукції.

3. В умовах жорстокої конкуренції недостатньо лише об'єктивно оцінити ситуацію, треба вивчати переваги, слабкі та

сильні сторони конкурентів, враховувати їх інтереси. Скориставшись досвідом світової практики що свідчить, що найвищої ефективності виробники досягають, в результаті взаємної співпраці підприємств галузей виробництва, заготівлі, переробки і реалізації молока, слід спрямувати діяльність на можливе кооперування, інтеграцію і тим самим домагатися, щоб конкурент в значній мірі ставав партнером. Тому, найбільш ефективною формою економічного зростання дієвості інституційної сфери на регіональному рівні є створення молочного кластеру, як зосередження найбільш ефективних і взаємозв'язаних видів економічної діяльності, сукупності взаємозв'язаних груп успішно конкуруючих фірм.

Разом з тим, для утворення кластеру в молочній сфері важливо посилити контроль за станом економічної конкуренції між різними переробними підприємствами з метою недопущення монополізації ринку однією компанією.

4. Вдосконалення умов конкурентної боротьби на ринку продуктів харчування в основному зумовлене проблемами державного регулювання та зміцненням ринкових позицій окремих товаровиробників і вимагає нових підходів до формування стратегій розвитку державної сфери регулювання економічної конкуренції. Зокрема, для підвищення ефективності дії державної сфери регулювання економічної конкуренції необхідним є вдосконалення законодавства як конкурентного, так і такого, що безпосередньо стосується ринку молока; коригування програм економічного розвитку галузі; розробки національної програми організації сільськогосподарського ринку; вдосконалення інституційної структури сільськогосподарського ринку; встановлення заходів щодо захисту прав споживачів.

Таким чином, формування і проведення економічної політики, спрямованої на оптимальне поєднання монопольних і конкурентних сил в економіці України та застосування ефективно діючого механізму регулювання конкурентних відносин, має створити надійний засіб утворенню монополістичних структур. Від вирішення цієї проблеми значною мірою залежить майбутнє національної економіки.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми вдосконалення механізму регулювання конкурентних відносин на регіональному ринку молока для промислової переробки, на базі чого отримано такі результати:

1. В сучасних умовах розвитку ринкової економіки особливо актуально постає питання формування та розвитку регіональних сировинних ринків, функціонування яких безпосередньо залежить від рівня розвитку конкурентних відносин та дотримання господарюючими суб'єктами правил добросовісної конкурентної боротьби. Ефективна конкуренція є основним рушієм інтенсифікації розвитку науково-технічного прогресу, сприяє підвищенню обсягів валового національного продукту та раціональному розміщенню ресурсів. Вона відіграє важливу роль у розвитку ринкових відносин, змушує підприємців мобілізувати всю енергію і здібності для підвищення конкурентоспроможності своїх підприємств.

2. У процесі дослідження стану конкурентних відносин на регіональних ринках виділено три види конкурентного середовища залежно від суб'єкта контролю за цінами: конкурентне середовище, де ціни контролюються державою; конкурентне середовище, де ціни регулюються ринком; конкурентне середовище, де ціни визначаються підприємством. Дана класифікація дає змогу уникнути непорозумінь щодо подвійного тлумачення форм і методів впливу на ринкову ситуацію регіону.

3. Досвід розвинутих країн свідчить, що ринок самостійно неспроможний ефективно функціонувати і потребує в тій чи іншій мірі регулювання з боку держави. Послідовним етапом розвитку вітчизняних ринків є формування механізму регулювання конкурентних відносин, складові інструменти якого згруповано у дві взаємопов'язані сфери – державну та інституційну – залежно від рівня впливу на конкурентне середовище.

4. Комплексний підхід до оцінки ефективності конкурентних відносин включає аналіз структури ринку, визначення кількісних показників та якісних параметрів конкурентних процесів, вивчення поточного та перспективного стану ринкової ситуації.

Заключним етапом є формування висновків на основі отриманих результатів дослідження та розробка пропозицій вдосконалення економічної конкуренції на регіональному ринку.

Показниками, які дозволяють оцінити ефективність конкурентних відносин в регіоні є коефіцієнти ринкової концентрації трьох та п'яти найбільших фірм на ринку, індекс Херфіндаля-Хіршмана, індекс ентропії, показник розкиду логарифмів та ринкових часток фірм, індекс Джині та індекс Лінда.

Підсумкова оцінка здійснюється на базі розрахунку коефіцієнта дієвості механізму регулювання конкурентних відносин.

5. Нормативно-правова база є достатньою для розвитку ринкових відносин у країні та формування сприятливих економічних умов для новостворених підприємств, проте основним змістом нового етапу конкурентної політики є захист уже створеного конкурентного середовища, перетворення існуючих ринкових відносин у ефективніші.

Модель антимонопольного регулювання ринку в Україні тяжіє до регулятивної системи, притаманної країнам Європи та потребує значного удосконалення, приведення вітчизняної законодавчої бази у відповідність до вимог Євросоюзу в контексті сучасних інтеграційних процесів.

6. З метою дотримання конкурентних норм та контролю за політикою ціноутворення на молоко-сировину, посиленої уваги з боку антимонопольних органів вимагають переробні підприємства, ринкова частка яких є найбільшою на ринку молока для промислової переробки Волинського регіону.

На ринку відбулася структурна демонополізація, але спостерігаються занижені монопольні ціни на закупівлю сировини, низька якість продукції, високі бар'єри вступу нових господарюючих суб'єктів. Тому, доцільно вдосконалити механізм регулювання конкурентних відносин, з метою забезпечення підвищення ефективності функціонування регіонального ринку молока для промислової переробки.

7. Проведений на основі методики визначення монопольного становища суб'єктів господарювання на ринку аналіз економічної конкуренції був доповнений розрахунком комплексного показника ринкової концентрації та підсумковою оцінкою ефективності механізму регулювання конкурентних відносин на базі

визначення коефіцієнта дієвості, що вказує на тенденцію розвитку економічної конкуренції та потенційний розвиток ринку в контексті конкурентних змін.

Значення розрахованих показників дієвості механізму регулювання конкурентних відносин на регіональному сировинному ринку свідчить про недостатню дієвість проведених заходів щодо запобігання прояву монополізму на зазначеному ринковому сегменті регіону.

8. Підвищення ефективності інституційної сфери регулювання конкуренції на рівні підприємств включає заходи щодо поліпшення якості продукції, удосконалення цінової політики, оптимізації витрат та структури запасів виробництва, розширення та диференціації системи збуту, від яких залежить випуск конкурентоздатної продукції та міцні конкурентні позиції на ринку.

Вдосконалення інституційної сфери механізму регулювання конкурентних відносин на регіональному рівні на засадах створення молочного кластеру як системи взаємопов'язаних фірм та інститутів, що на основі досягнення синергетичного ефекту забезпечить їх взаємний розвиток та підвищення результатів діяльності за умови збереження конкуренції між підприємствами, не допустивши монополізацію ринку.

Дотримання запропонованих пріоритетів розвитку ринку молока для промислової переробки в регіоні дозволить прискорити досягнення стабілізації виробництва молочної сировини високої якості та оптимізації ринкової інфраструктури.

9. На сучасному етапі розвитку конкурентних відносин необхідна якісно нова система державної сфери, здатна створити відповідні умови для реалізації державної політики захисту прав споживачів та розвитку ефективної конкуренції. Діяльність державних органів має спрямовуватись на вдосконалення нормативно-законодавчої бази регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках, а також окремих сфер економічної діяльності. Важливе значення має вчасне коригування програм галузевого розвитку з урахуванням змін, які відбуваються в економічному житті суспільства, забезпечення “прозорого” і надійного контролю над процесами ціноутворення, обсягами випуску та реалізації продукції.

Процес подальшого спрощення механізмів регуляторної політики в сфері конкуренції згідно вимог ЄС повинен забезпечити адаптацію регіональних сировинних ринків України до інтегрування в світовий економічний простір, а наукові розвідки у цьому напрямку – поглибити процеси дослідження сфери формування та впливу конкурентних відносин.